

Knjige iz 15. i 16. stoljeća knjižnice Franjevačkog samostana sv. Roka u Virovitici

Peić, Mihaela

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:424731>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
IZVANREDNI STUDIJ BIBLIOTEKARSTVA
Ak. god. 2023./2024.

Mihaela Peić

**Knjige iz 15. i 16. stoljeća knjižnice Franjevačkog
samostana sv. Roka u Virovitici**

Diplomski rad

Mentorica: Ivana Hebrang Grgić, izv. prof.

Voćin, siječanj 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Hvala majci i bratu na podršci tijekom izrade mog diplomskog rada.

Vaša podrška mi mnogo znači.

Puno hvala i mentorici prof. Ivani Hebrang Grgić na strpljivosti i potpori.

Vaša podrška i znanje bili su mi iznimno važni.

Sadržaj

Uvod.....	5
1. Povijest franjevačkog reda.....	6
1.1. Franjevci na hrvatskom prostoru Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.	
2. Pregled povijesti grada Virovitice i franjevačkog samostana u Virovitici	8
3. Knjižnica Franjevačkog samostana u Virovitici	11
4. Građa 15. i 16. stoljeća u knjižnici Franjevačkog samostana u Virovitici	12
4.1. Biblia latina: cum tabulis Gabrielis Bruni.	12
4.2. Ex 14. T. Liuij Decadibus. Prima, tertia, quarta, in qua praeter fragmenta 3, & 10 libri, quae in Germania nuper reperta, hic etiam continentur, multa adulterina expunximus, multa uera recipimus, quae in alijs non habentur. Epitome singulorum librorum 14 decadum: Historia omnium 14 decadum in compendium redacta ab L. Floro. Polybij lib. V de rebus Romanis latinitate donati a Nicolao Perotto. Indeks copiosissimus rerum omnium memorabilium.....	15
4.3. Biblia cum summariorum apparatu pleno quadriplicique repertorio insignita: cui vitra castigationem diligentissimam et signanter in vocabulario dictionum hebraicarum ubi pro maiori sui parte erat mendosa et vitiosa: addite sunt marginales additiones: annales et gentis cuiusque secundum ea tempora historias notantes canonum quoque ad sacram scripturam concordantie quas crux adnotauimus.....	17
4.4. Speculum Ecclesiae, Sive Sermones aliquot Evangelici, tam de tempore, quam de sanctis: qui floruit ante annos quadringentos, & inter illustres ecclesiae scriptores connumeratus est: Opusculum admonitionum quarundam atque interpretationum, locorum aliquot scripturae difficilium diui Honorij presbyteri Augustudunensi	19
4.5. Familiarium colloquiorum opus : ab autore postremum diligenter recognitum, emendatum et locupletatum, adiectis novis aliquot lectu dignis colloquijs. Cum indice. Accessere iam nunc novae annotationes cum multo locupletiores, tum etiam exactiores in omnes dialogos.....	21
4.6. Enchiridion rei medicae triplicis: Illius primum quae signa ex pulsibus et vrinis dijudicat. Deinde therapeuticae de omni morborum genere curando singillatim: Tertio	

diaeteticae vel de ratione victus, praesertim in febribus authores sequens pagella indicabit.	
Opus Germaniae nouum, omnibus rem medicam exercentibus utilissimum.....	23
4.7. Euclidis Elementorum libri XV. Graece et Latinae: Quibus cum ad omnem Mathematicae scientiae partem, tum ad quamlibet Geometriae tractationem, facilis comparatur editus.....	25
4.8. Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi, In Omnes Divi Pauli Apostoli Epistolas, enarrationes ex vetustissimo greco codice, iam recens per Philippvm Montanum Armenterianum recognitae, & infinitis pen locis emendatae, ut praefixa docebit eppistola, atque nunc eaedem ad archetypum, a quo saepiusculae Basiliensis Typographus aberrauerat, per ipsum Montanum denuo emendatae	27
4.9. Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus, per Des. Erasmus Rot. collectorum, libri VIII: quibus in studiosoru[m] gratiam, hac editione adiecimus Indicem copiosissimu[m], qui tam locoru[m] communium titulos, quam uocum rerum scitu dignissimarum notionem suppeditat	29
4.10. Confessio Avgvstiniana In Libros Qvatuor Distribvta, Et Certis Capitibvs Locorum Theologicorum, qui sunt hodie scitu dignissimi, comprehensa: Accessit Geminvs Et Copiosvs Indeks	31
4.11. Biblia, ad vetustissima exemplaria nunc recens castigata, Romaeque reuisa: In quibus praeter ea, quae subsequens praefatio indicat, capita singula ita versibus distincta sunt, vt numeri praefixi, lectorem non remorentur, & loca quaesita tanquam digito demonstrent.....	33
4.12. Eukleidu stoicheiōn biblia hex. Euclidis elementorum geometricorum libri sex: Quibus adiectae sunt trium priorum librorum Demonstrationes, atque editae in gratiam & vtili-atem studiosorum Mathematices in Acad. Lips. / Mauritio Steinmetz Gersb. Medicinae Licentiato; conuersi in latinum sermonem a Ioach. Camerario	35
4.13. Biblia sacra: Quid in hac editione a theologis Louaniensibus praestitum sit, paulo post indicatur. Adiecimus indicem amplissimum Ioannis Herlemij, ac alium Euangeliorum et Epistolarum, quae dicuntur singulis diebus festis et dominicis anni	36
4.14. Scholae Historicae. Reverendae Et Clarissimae memoriae D. Victorini Strigelii Scholae Historicae Quibus In Academia Heidelbergensi Chronicon D. Philippi Melancthonis illustravit: proposita continua serie historiarum a condito mundo usque ad Christum natum.....	38

4.15.	Dictionarium Latinogermanicum et vice versa Germanicolatinum, ex optimis Latinae linguae scriptoribus concinnatu	40
4.16.	Conciones R. P. Ioannis Osorii Societatis IESU In quinque Tomos distinctae, tomus primus.....	42
5.	Analiza stranih rijetkih knjiga 15. i 16. stoljeća knjižnice Franjevačkog samostana u Virovitici.....	45
	Zaključak.....	48
	Popis literature	49
a.	Knjige, radovi i članci:.....	49
b.	Mrežni izvori:.....	49
	Sažetak	51
	Summary	52

Uvod

Franjevci su redovnici koji po uzoru na svoga osnivača sv. Franju Asiškog i njegov način životu propovijedaju skromnost, siromaštvo te požrtvornost, a za svoju bližu zajednicu zauzimaju značajnu ulogu u razvoju gradova, promicanju obrazovanja te osnivanju prvih knjižnica.

Kroz cijeli srednji vijek u Europi se, u očima vrha Katoličke Crkve, javljaju mnoga krivovjera te je papa Grgur IX. izmijenio pravila franjevačkog reda koje je 1221. godine napisao sv. Franjo Asiški, dodavši u njih promjene koje se odnose na knjigu. Nakon ovog postupka i franjevački red se morao priključiti u tadašnjoj borbi protiv krivovjerstva, braniti i propovijedati crkveni nauk, za što su im je bila potrebna teološko-filozofska literatura, odnosno knjige vjerskoga sadržaja kako se polako u Italiji, a potom i u ostatku europskog kontinenta razvijaju samostanske knjižnice iz nekadašnjih samostanskih i kaptolskih skriptorija u kojima su djelovali različiti majstori prepisivači, minijaturisti i knjigoveže.

Danas se samostanske knjižnice klasificiraju u specijalizirane knjižnice, koje u sebi čuvaju vrijednu i rijetku knjižnu građu. Jedan takav primjer je i knjižnica Franjevačkog samostana u Virovitici, koja se izgradnjom franjevačke rezidencije u Virovitici i formalno osniva (početak 18. stoljeća), a u kojoj virovitički franjevci sakupljaju svu potrebnu literaturu za svoj teološko-pastoralni, prosvjetni i ljekarnički rad. Iako na području Hrvatske, pa i same Slavonije postoje puno značajnije i fondom veće i bogatije franjevačke knjižnice (knjižnice franjevačkih samostana u Našicama i Vukovaru), franjevačka knjižnica u Virovitici vrijedna je pažnje i istraživanja njezinog skromnog ali raznovrsnog fonda knjiga tiskanih tijekom 15. i 16. stoljeća.

1. Kratka povijest franjevačkog reda

Franjevci ili Red manje braće su jedan od prosjačkih redova unutar Katoličke Crkve kojeg je u 13. stoljeću osnovao talijanski svetac Franjo Asiški s poslanjem njegovanja ideala siromaštva i ljubavi prema bližnjemu. Uz Dominikance, Augustine i Karmelićane, Franjevci su jedan od četiri velika prosjačka reda unutar Katoličke Crkve, a u isto vrijeme su i najbrojniji.

Osim Reda manje braće, sveti Franjo osnovao je još i ženski red sestara Klarisa te Franjevački svjetovni red ili „trećoredce“ čiji članovi mogu biti i muškarci i žene. S vremenom, neslaganja unutar Reda manje braće dovode do osnivanja zasebnih redovničkih obitelji od kojih svaka ima zasebne poglavare i strukture, pa tako danas osim osnovnog Reda manje braće postoje još i Red manje braće Konventualaca te Red manje braće Kapucina.

Kroz njihovu višestoljetnu povijest, Franjevci su ostavili neizbrisiv trag na Crkvu, ali i na razne kulture i društva ovoga svijeta. Tako sv. Franjo odlazi s križarima u Egipat propovijedati Saracenima, gdje se susreće sa sultanom Malik al-Kamilom čime pokreće duh dijaloga i razumijevanja između kršćanstva i islama. Još za vrijeme Franjinog života Franjevci osnivaju provinciju u Svetoj Zemlji, a bulom pape Klementa VI. postaju i službeni kustodiji Katoličke Crkve u Svetoj Zemlji.¹

U 16. stoljeću, Franjevački misionari postižu izniman uspjeh osnivanju misija. Kroz prilagodbu vlastitih praksi i njihovom sinkretizacijom s domorodačkim kulturama, Franjevački pokret evangelizacije utječe na oblikovanje i uspostavu „hispaniziranih“ zajednica u Novom svijetu, čime su ostvarili dubok utjecaj na kulturni i povijesni razvoj Amerike.²

U obrazovanju franjevci ostavljaju ogroman doprinos još od najranijih vremena postojanja reda. U 13. stoljeću red organizira mrežu škola u svim područjima u kojima su franjevci živjeli. Takve škole poput onih u Bologni, Oxfordu ili Parizu brzo postaju jedan od temelja najstarijih sveučilišta u Europi.

Franjevci na teritorij današnje Hrvatske dolaze još za života sv. Franje Asiškog, štoviše sam sv. Franjo na svom putovanju prema Svetoj Zemlji zbog „protivnih vjetrova“ pristaje na području Dalmacije 1212. godine. O tom nam događaju govori prvi Franjin životopisac Toma

¹ van Eck, Marianne P. R. St Francis' Possessio of the Holy Land in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: In The Holy Land in Observant Franciscan Texts (c. 1480–1650) // Universiteit van Amsterdam – DARE 2017. str. 159-208. URL: <https://pure.uva.nl/ws/files/13378760/04.pdf> (pristupljeno 30.1.2024.)

² Heap, Felix; Gonzales, Jesus J. Franciscans in the New World // Finding Saint Francis in Literature and Art / uredili C. Ho, B. A. Mulvaney, J. K. Downey. 2009. Str. 97-108. URL: https://www.academia.edu/87622662/Finding_Saint_Francis_in_Literature_and_Art (pristupljeno 31.1.2024.)

Čelanski u svojem djelu *Vita Beati Francisci* iz 1228. godine, iako na žalost Čelanski je dosta neodređen u svojem pisanju pa ne navodi niti mjesto ni dužinu Franjina boravka u Hrvatskoj.³

Franjevci u Hrvatsku dolaze već u 13. stoljeću, a njihovo djelovanje i uprava podijeljena je na dva dijela, Ugarski i Dalmatinski. Izvorno su postojale dvije provincije Ugarska i Ostrogonska koje su 1260. godine ujedinjene te je osnovana je Provincija Ugarskog Kraljevstva, koja je bila podijeljena u sedam kustodija s 25 samostana, a jedna od kojih je i ona Zagrebačka kojoj su osim samostana u Zagrebu pripadali oni i u Virovitici, Našicama, Požegi, Kostajnici te u Kloštru Podravskom.⁴ Dalmacija je do 1232. (1233). godine bila u sastavu Ugarske provincije, a od te se godine izdvaja u samostalnu Slavensku provinciju sv. Serafa, sa središtem u Splitu. Provincija je podijeljena na četiri kustodije sa 22 samostana, a te četiri su bile Istarska, Rapska, Zadarska ili Splitska, i Dubrovačka kustodija.⁵

Danas su franjevci u Hrvatskoj podijeljeni u nekoliko provincija ovisno o skupini kojoj pripadaju. Tako je Red manje braće podijeljen između kontinentalne provincije Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda (Zagreb) te primorske Hrvatska franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja (Split). S druge strane, Red manje braće Konventualaca organiziran je unutar Hrvatske provincije sv. Jeronima franjevac konventualaca, a kapucini kroz provinciju Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda Mandića. Osim Reda manje braće trećoredci u Hrvatskoj djeluju kroz Hrvatsku provinciju franjevac trećoredaca glagoljaša. Također važno je i spomenuti i najstariju provinciju Manje braće u Bosni i Hercegovini Franjevačku provinciju sv. Križa – Bosna Srebrna koja djeluje i na području današnje Hrvatske.

³ Tolić, Željko. Franjevci u našim krajevima u 13. stoljeću. // Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija, 55, 3-4 (2015.), 233-261. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/219050> (pristupljeno 20.2.2024.)

⁴ Kodrnja, Jasmina (2012). Kaptolski franjevci od XIII. do XVIII. st. [Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu]. Zagreb. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/2433/> (pristupljeno 20.2.2024.)

⁵ Esser, Kajetan (1972). Pregled povijesti Franjevačkog reda: S njemačkog preveti franjevački novaci. Sarajevo : Franjevačka teologija, 1972., str. 62.

2. Pregled povijesti grada Virovitice i franjevačkog samostana u Virovitici

U antičko doba na području današnjeg grada Virovitice postojala je rimska naseobina, što nam potvrđuju nalazi mnoštva rimskih novčića, brončanih kipića razne ulomke mramornih kipova te ostali arheološki nalazi.⁶ Međutim najraniji pisani spomen Virovitice potiče iz 1234. godine kada je herceg Koloman svojom poveljom Virovitici dodijelio gradske povlastice.⁷ Poslije Kolomana, virovitičko imanje naslijediti će kraljica Marija, supruga kralja Bele IV. koja je već sredinom 13. stoljeća u Viroviticu vjerojatno dovela franjevce i dominikance.⁸ Oba reda će se na virovitičkog području zadržati sve do pada Virovitice u ruke Osmanlija 1552. godine, kada su bili primorani napustiti svoje samostane.

Početkom 15. stoljeća virovitičko imanje, koje je do tada bilo uglavnom u posjedu ugarsko-hrvatskih kraljica, prelazi u ruke velikaške obitelji Marczaly iz Šomođske županije. Svega nekoliko desetljeća poslije, za vladavine kralja Matije Korvina (1458. – 1490.), Marczalyji su izgubili virovitičko vlastelinstvo, poslije čega će ono prelaziti u ruke različitih plemićkih obitelji da bi na koncu 1474. godine kralj vlastelinstvo darovao Nikoli Bánffyju Donjolendavskom.

Poslije poraza u Mohačkom bitici (1526.) od Osmanlija, Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo se dijeli na dvije strane, jedna okupljena oko Ivana Zapolje i druga oko Ferdinanda I. Habsburgovca. Virovitički vlastelini Bánffyji pridružuju se strani Ivana Zapolje, a Virovitica postaje glavno uporište Zapoljine stranke na kojoj se nalazila glavnina slavonskog plemstva.⁹ Uskoro je uslijedilo razdoblje građanskog rata, u kojemu će pobjedu na koncu izboriti Ferdinand I. Habsburški. Viroviticu će 1552. godine osvojiti osmanlijska vojska, kojom je zapovijedao požeški sandžakbeg Ulama-paša. Virovitica će pod osmanlijskom vlasti ostati sve do 1684. godine.¹⁰

Osmanske vlasti su prema franjevcima Provincije Bosne Srebrne bili nešto popustljiviji, što im je omogućilo da lakše djeluju nego franjevcima s područja Ugarske i Slavonije. Za vrijeme osmanske vladavine Slavonijom, franjevci s prostora Bosne postupno su počeli proširivati

⁶ Horvat, Rudolf. Povijest grada Virovitice. Virovitica: Matica hrvatska, 2001., str.6

⁷ Andrić, Stanko. Franjevci u srednjovjekovnoj Virovitici. // 725. godina franjevaca u Virovitici: zbornik radova međunarodno simpozija / uredili Julijo Martinčić, Dubravka Hackenberger. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2006. str. 43

⁸ Paškal, Cvekan. Virovitica i franjevci. Zagreb: Hrvatsko književno društvo „Sv. Ćirila i Metoda“, 1977., str. 20 ⁹ Andrić, Stanko. Franjevci u srednjovjekovnoj Virovitici, str. 52.

¹⁰ Isto, str. 58-59.

svoje djelovanje i u Slavoniju.¹¹ Od osmanskih vlasti franjevci Bosne Srebrene dobili su dva samostana u Slavoniji, u Našicama i Velikoj iz kojih su djelovali po cijeloj zapadnoj Slavoniji i Podravini tokom 16. i 17. stoljeća.

Po oslobađanju Virovitice i cijele Slavonije od osmanske vladi, napredak Virovitice tijekom druge polovice 17. stoljeća i prve polovice 18. stoljeća tekao je vrlo sporo. Vlast nad virovitičkim vlastelinstvom imala je Carska komora u Beču. Godine 1747. kraljica Marija Terezija daruje Marku Pejačeviću virovitičko vlastelinstvo u zamjenu za jedan dio imanja oko Mitrovice, preko njegovih potomaka na koncu će ga naslijediti grof Josip Pejačević.¹² Tijekom druge polovice 18. stoljeća, a posebice u vrijeme kada je vlastelinstvo preuzeo grof Josip Pejačević, krenuti će intenzivniji društveni, gospodarski i kulturni razvoj Virovitice. Grof Josip Pejačević, a poslije njega i njegovi sinovi i unuci, unaprjeđuju virovitičko vlastelinstvo, ruše stari burg i na njegovom mjestu grade novi dvorac u rokoko stilu koji će biti dovršen tek 1804. godine. Sredinom 19. stoljeća Pejačevići virovitičko vlastelinstvo prodaju kneževskoj obitelji Schaumburg-Lippe koji će dvorac preurediti, u danas njegovom prepoznatljivom, neoklasističkom stilu.¹³

Sredinom 17. stoljeća osnovana je nova franjevačka provincija, Provincija sv. Ladislava koja će svoje djelovanje vršiti na području Ugarske i dijela Slavonije. Franjevci su svoje djelovanje u Virovitici obnovili odmah poslije oslobođenja Virovitice od osmanlijske vlasti kao ponovni upravitelji župe, prvo iz privremenog drvenog samostana koji su obnovili već 1686. godine. Godine 1721., nakon odobrenja kraljevske obitelji, franjevci će krenuti s izgradnjom novog samostana, a uskoro zajedno sa samostanom krenuti će u izgradnju i nove crkve posvećenu sv. Roku, koja će ujedno postati i župna crkva. Izgradnja samostana završena je 1751., a crkve već godinu dana kasnije. Međutim već nekoliko godina kasnije, oba objekta stradat će u potresu koji je pogodio i virovitičko područje 1757. godine. Godine 1900. osniva se nova franjevačka provincija na području kontinentalne Hrvatske, Provincija sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu. Novoj provinciji je pripao i samostan sv. Roka u Virovitici.

Uz svoje glavno područje djelovanja, pastoralni rad, virovitički franjevci bili su aktivni i na kulturnom i prosvjetnom području, prije svega osnivanjem visoke filozofske škole koja je djelovala u nekoliko navrata tokom druge polovice 18. stoljeća, zatim i teološke škole za

¹¹ Isto, str. 59.

¹² Paškal, Cvekan. Virovitica i franjevci, str. 42.

¹³ Turistička zajednica grada Virovitice. Dvorac Pejačević. <https://www.tz-virovitica.hr/dvorac-pejacevic/> (pristupljeno 31.1.2024.)

moralku (također druga polovica 18. stoljeća) te studij govorništva (1780., 1815.-1825.).¹⁴ Osim prethodno nabrojanih djelovanja na području obrazovanja, virovitički franjevci 1758. godine osnivaju i ljekarnu u sklopu samostana, a koja je služila i stanovništvu grada Virovitice. Franjevci su ljekarnu vodili od njena osnutka pa sve do početka 19. stoljeća, nakon čega vodstvo nad ljekarnom prepuštaju ljekarnicima svjetovnjacima. Ljekarna će svoj rad nastaviti do dvadesetih godina 20. stoljeća.¹⁵

Virovitica je svoj napredak nastavila, gospodarski i demografski, i tijekom 19. stoljeća, međutim jači razvoj krenut će u 20. stoljeću. Početkom 20. stoljeća u Virovitici je dovršena izgradnja zgrade županijske bolnice. Razvojem drvne industrije na virovitičkom području, razvijaju se i druge gospodarske grane čime se Virovitica sve više razvija i naseljava te dobiva na važnosti. Trgovište Virovitica postaje sve značajnije, pa je 1921. godine odlučeno od strane kralja Aleksandra da se Virovitica proglasi gradom.

¹⁴ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici // *Croatia Christina Periodica* Vol. 39, No. 76 (2015), str. 50.

¹⁵ Isto, str. 51.

3. Knjižnica Franjevačkog samostana u Virovitici

Zajedno sa svojom prosvjetnom i kulturnom djelatnošću, pokretanjem visokih filozofski škola, teoloških škola za moraliku te studija govorništva ali i otvaranjem prve ljekarne u Virovitici, razvila se i samostanska knjižnica u kojoj su franjevci čuvali sve potrebne medicinske, teološko-filozofske i obrazovne priručnike. Pretpostavlja se da je sama samostanska knjižnica utemeljena samom uspostavom franjevačke rezidencije, dakle početkom 18. stoljeća.¹⁶

Iako brojem jedinica virovitička knjižnica pripada manjim samostanskim knjižnicama, ne znači da je raznovrsnošću fonda ona manje bogata. Knjižnica virovitičkog samostana danas je podijeljena u dvije cjeline, stari povijesni fond te fond novije građe i periodike. Ove dvije cjeline su međusobno i fizički podijeljene, naime svaka cjelina se nalazi u posebnoj prostoriji, a u objema su knjige posložene na drvene, do stropa visoke police. Najstarija i najvrjednija građa smještena je u prostoru samostanskog arhiva, u za to odgovarajućim ormarima sefovima.

Stari fond ima oko 3000 svezaka (890 naslova) i do 1942. godine ga je uredio fra Jerko Knoblarh pritom sastavivši knjigu inventara te kataloge: autorski i predmetni.¹⁷

Tijekom osamdesetih godina 20. stoljeća u svim samostanima Provincije sv. Ćirila i Metoda provedena je reklasifikacija knjiga tiskanih do 1850. godine, pa tako i u virovitičkoj knjižnici. Neke od zbirke koje su formirali Šime Jurić i fra Vatroslav Frkin su: inkunabule, rijetke strane knjige 16. stoljeća, hrvatske rijetke knjige do 1850. godine, slovenske i srpske rijetke knjige, medicinske knjige, zavičajna zbirka, knjige 17. stoljeća, knjige 18. stoljeća, knjige 19. stoljeća.¹⁸

Iako u fondu prevladava literatura teološkog i filozofskog sadržaja, virovitička knjižnica posjeduje značajan broj naslova iz različitih područja znanosti: matematiku, medicinu, umjesnost, povijest, pravo, književnost, geografiju i dr.

Na temelju popisa koji je predložen Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Osijeku krajem 1992. godina, knjižnica je zaštićena, a na temelju popisa starih knjiga uvrštena je i u Registar pokretnih spomenika kulture.

¹⁶ Isto, str. 51.

¹⁷ Isto, str. 52.

¹⁸ Isto, str. 52.

4. Građa 15. i 16. stoljeća u knjižnici Franjevačkog samostana u Virovitici

U knjižnici franjevačkog samostana sv. Roka u Virovitici osamdesetih godina 20. stoljeća Šime Jurić i fra Vatroslav Frkin proveli su, kao i u svim knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda, reklasifikaciju knjiga tiskanih do 1850. godine. U tom procesu formirali su različite zbirke knjiga (inkunabule, hrvatske rijetke knjige od 16. stoljeća do 1850. godine, slovenske i srpske rijetke knjige od 16. stoljeća do 1850. godine, strane rijetke knjige 16. stoljeća, medicina i dr.). U ovom radu opisuju se i analiziraju knjige iz sljedećih zbirki: Inkunabule i Strane rijetke knjige 16. stoljeća. Franjevačka knjižnica u Virovitici posjeduje samo jedan primjerak inkunabule, Bibliju tiskanu 1495. godine te ukupno 14 svezaka odnosno 15 naslova koji čine Zbirku rijetkih stranih knjiga 16. stoljeća. I jedna i druga zbirka su brojem nevelike, međutim odlikuje ih tematska raznolikost područja koje obrađuju.

Istraživanje je napravljeno na ovim dvjema zbirkama, sve su knjige detaljno obrađene, fotografirane te detaljno analizirane. Naglasak istraživanja bio je na opisu publikacije (materijalu, uvezu, ilustracijama, boji tiska, jeziku, pismu te organizaciji teksta) i bibliografskim podacima koji se nalaze u samoj publikaciji. Knjige Zbirke inkunabula i Zbirke rijetkih stranih knjiga 16. stoljeća odabrane su kao uzorak za istraživanje iz razloga što su nedovoljno istražene i do sada nisu bile subjekt detaljnih znanstvenih istraživanja. Također, odabrane su zbog svoje bogate sadržajne raznolikosti (teologija, pastorala, filozofija, matematika, povijest, medicina i dr.) te jer zbirke nisu brojčano velike, što omogućuje kvalitetno istraživanje ovog tipa. Stoga, predstavljaju izvrstan uzorak za istraživanje u ovom kontekstu.

4.1. Biblia latina: cum tabulis Gabrielis Bruni.

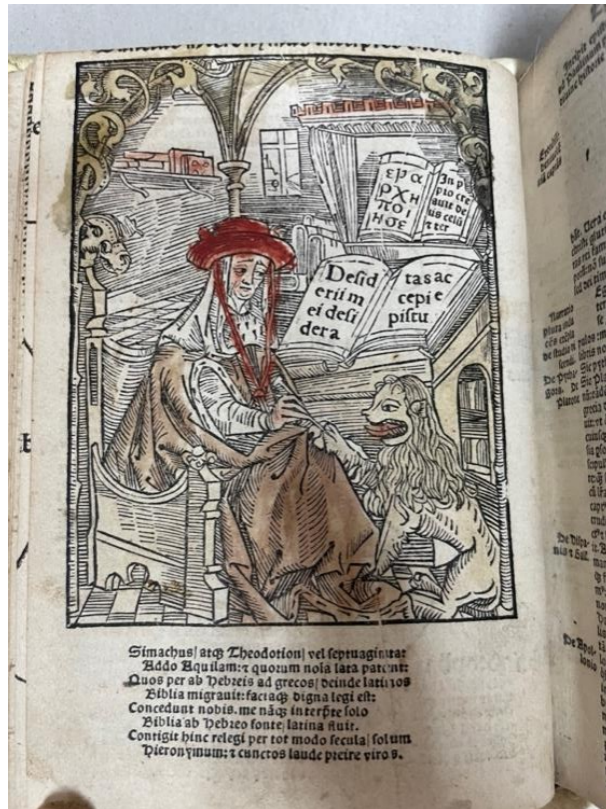
Biblia latina: cum tabulis Gabrielis Bruni jedina je inkunabula koja se čuva u knjižnici Franjevačkom samostana sv. Roka u Virovitici. Inkunabula je tiskana u Baselu (lat. *Basilease*) 27. listopada 1495. godine u tiskari Johannesu Frobenu.¹⁹ Primjerak koji je u vlasništvu virovitičke knjižnice je restauriran u novi kožno-drveni uvez s četiri izbočene vezice, u koji su utisnuti florealni i geometrijski ukrasi, a sačuvane su i obnovljene i stare kopče (Slika 1).

¹⁹ Froben, Johann 1491. – 1527. *Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona*. https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a11608894/a11608894_0 (pristupljeno 19.1.2024.)

Slika 1. Novi uvez knjige *Biblija Latina* iz 1495. godine s florealnim i geometrijskim utisnutim ukrasima

Na predlistu je rukom kemijskom olovkom, dakle bilješka je novijeg datuma, napisano sljedeće: *Biblija Latina* ispod 1495. ispod *Basileae*. Ovaj primjerak nema naslovnice, što je karakteristično za inkunabule, i započinje abecednim popisom svake knjige i poglavlja Biblije. Na pozadini 11. lista, nalazi se drvorez s svetog Jeronima u sjedećem položaju, ispred kojega su na podlošcima rastvorene knjige, a u podnožju mu sjedi lav. Drvorez je u nekim detaljima višebojno ručno oslikan (Slika 2). Tekst Biblije tiskan je goticom na latinskom jeziku, jednobojno (crno), u dvostupčanoj, ponegdje i trostupčanoj, organizaciji teksta. Na marginama se nalaze i rukopisne i tiskane bilješke. Na kraju knjige Otkrivenja nalaze se podaci o izdanju (godina i mjesto tiskanja te ime tiskara).

Slika 2. Drvorez sv. Jeronima

Pregledom *Incunabula short title catalogue (ISTC)* možemo vidjeti da je ova inkunabula sačuvana u dosta velikom broju (227 primjeraka), najviše na njemačkom govornom području. U Hrvatskoj ovu inkunabulu posjeduje Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (što je i navedeno u katalogu), međutim virovitički primjerak se ne navodi u popisu iako su ga još 1987. godine Š. Juri i V. Frkin spomenuli u Katalogu inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj.²⁰

Inkunabula sadrži 517 listova, visina hrpta je 16 cm, a dodijeljena joj je signaturna oznaka Virovitica: R I-16° -1.

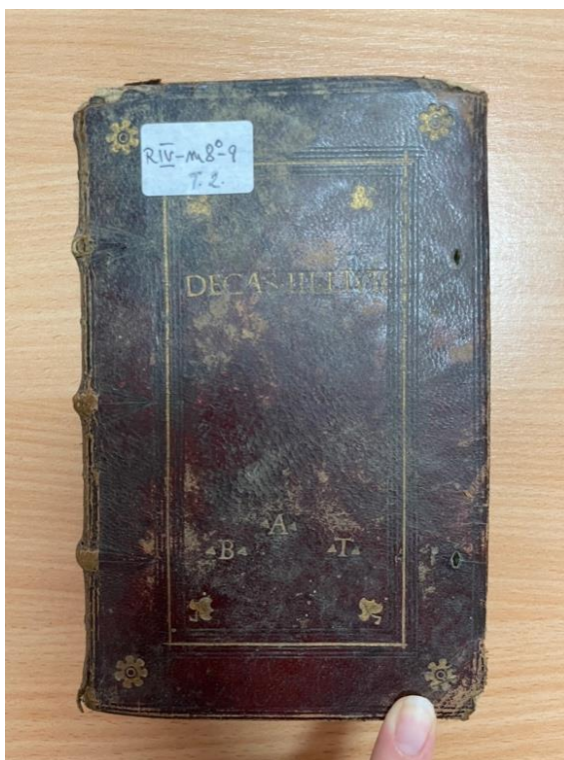
²⁰ Jurić, Šime; Frkin, Vatroslav. Katalogi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj. III. Zbirka inkunabula u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. // *Croatica Christiana periodica* Vol. 11 No. 20 (1987), str. 166

4.2. Ex 14. T. Liuij Decadibus. Prima, tertia, quarta, in qua praeter fragmenta 3, & 10 libri, quae in Germania nuper reperta, hic etiam continentur, multa adulterina expunximus, multa uera recipimus, quae in alijs non habentur. Epitome singulorum librorum 14 decadum: Historia omnium 14 decadum in compendium redacta ab L. Floro. Polybij lib. V de rebus Romanis latinitate donati a Nicolao Perotto. Indeks copiosissimus rerum omnium memorabilium

Djelo *Ex 14. T. Liuij Decadibus. Prima, tertia, quarta, in qua praeter fragmenta 3, & 10 libri, quae in Germania nuper reperta, hic etiam continentur, multa adulterina expunximus, multa uera recipimus, quae in alijs non habentur. Epitome singulorum librorum 14 decadum: Historia omnium 14 decadum in compendium redacta ab L. Floro. Polybij lib. V de rebus Romanis latinitate donati a Nicolao Perotto. Indeks copiosissimus rerum omnium memorabilium* je djelo o rimskoj povijesti rimskog povjesničara Tit Livija²¹, najstarije je izdanje franjevačke knjižnice u Virovitici u Zbirci stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća. Dodatak djelu napisao je Niccolo Perotti, a djelo je tiskano u Veneciji 1519. godine.

Uvez ovog virovitičkog primjerka načinjen je od tamne kože koji je ukrašena zlatnim florealnim ornamentima, a hrbat ima tri izbočene vezice. Na prednjim koricama također zlatotiskom ispisan je naslov djela: *DECAS III LIVII* te u dnu u prednjih korica slova: „B“, „A“ i „T“. Primjerak nije restauriran i nedostaju mu originalne metalne kopče, na listovima su primjetna oštećenja od vlage (Slika 3).

²¹ Tit Livije (lat. *Titus Livius*) (59. pr. Kr – 17. pos. Kr.), rimski povjesničar. Živio je u Padovi i Rimu. Bavio se književnim radom, a danas su sva njegova filozofska i retorička djela izgubljena. Glavno njegovo djelo je *Od osnutka rima (Ab urbe condita)* u 142 knjige, nažalost od toga je sačuvano samo 35 knjiga. Snažno je utjecao na kasnije rimske povjesničare, a vrlo je popularan bio u i u srednjem vijeku i renesansi. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/livije-tit> (pristupljeno 2.2.2024.)

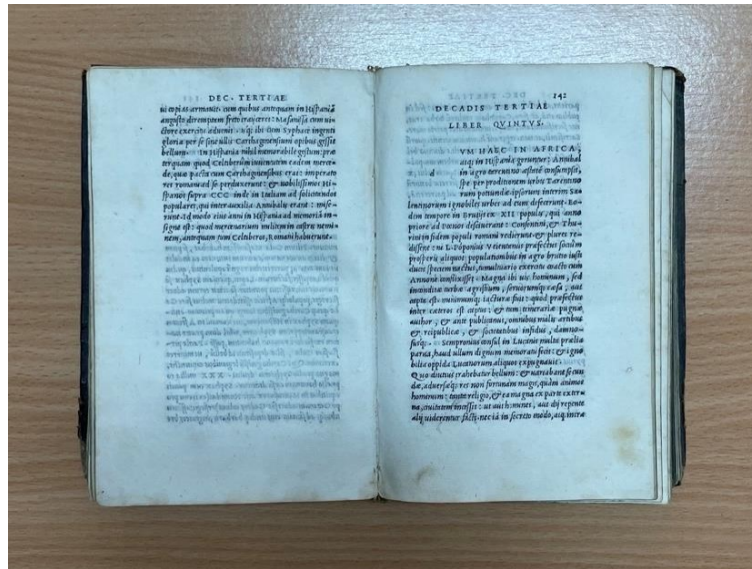

Slika 3. Uvez primjerka Tit Livija Ex 14. Tit Liuij Decadibus s zlatotiskom

Knjiga nema naslovne stranice. Na prvom slobodnom listu knjige, na vrhu stranice rukom je napisan sljedeći tekst: *E. F. Gregorius 1781*. Na sredini stranice se nalazi tiskarski znak, koji ima oblik sidra oko kojega se ovija dupin s natpisom: ALDUS. Knjiga je nastala u tiskarskoj radionici Andrije Torresanija koji je u tiskarskom poslu bio povezan s Aldom Manuzijem. Torresani je i nakon Manuzijeve smrti 1515. godine nastavio koristiti Manuzijev tipografski znak. U samom dnu stranice rukopisom je napisan tekst: *Anno 1519*, a potom odmah ispod rimskim brojevima ista godina (1519.): *MDXIX*.

Djelo je pisano kurzivnom antikvom, jednostupčano i jednobožno (crnom bojom). Ovaj primjerak nema izrađene inicijale početnih slova prvih riječi poglavlja, naime ostavljen je prazan prostor za naknadni tisak, samo je u sredini napisano malo slovo kojim treba započeti prva riječ (Slika 4). Na posljednjem slobodnom listu nalazi se kolofon s informacijama o mjestu, godini i imenima tiskara., dok se na poleđini zadnjega lista opet pojavljuje tiskarski znak.

Djelo ukupno ima 410 listova, visina hrpta je 17 cm, a primjerku je dodijeljena signatura Virovitica: R IV-m8° -9 T.2.

Slika 4. Latinski tekst pisan jednostupčano antikvom s tiskanim reprezentantima

4.3. Biblia cum summariorum apparatu pleno quadriplicique repertorio insignita: cui vitra castigationem diligentissimam et signanter in vocabulario dictionum hebraicarum ubi pro maiori sui parte erat mendosa et vitiosa: addite sunt marginales additiones: annales et gentis cuiusque secundum ea tempora historias notantes canonum quoque ad sacram scripturam concordantie quas crux adnotauimus

Biblia cum summariorum apparatu pleno quadriplicique repertorio insignita je tiskana vjerojatno između 1519. -1524. godine, najvjerojatnije u Lyonu. Naime ovom primjerku koji je sačuvan u franjevačkoj knjižnici u Virovitici nije sačuvana ni naslovna stranica ni kolofon pa se podaci o godini, mjestu i osobi koja je tiskala ovo izdanje ne mogu sa sigurnošću utvrditi. Juraj Lokmer i Fila Bekavac Lokmer su zbog broja listova, sličnosti grafičke opreme i sadržaja ustvrdili da je ovaj primjerak najbliži izdanjima koja su tiskana u prethodno navedenom razdoblju Lyonu (lat. Lugduni) u tiskarama Jacquesa Mareschala, Jacquesa Saccona i Gilberta de Villiersa, a pod pretpostavljenim naslovom koji je toj jedinici dan u bibliografskom opisu.²² Proučavajući digitalne primjerke inkunabula i rijetkih knjiga iz 16. stoljeća dostupne u različitim digitalnim bazama i katalozima (ponajviše njemačkog govornog područja),

²² Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 53.

spomenuti autori nisu uspjeli identificirati izdanje koje bi u potpunosti odgovaralo primjerku iz franjevačke knjižnice u Virovitici.

Virovitičko izdanje ove Biblije je restaurirano, u tamnosmeđu kožu s utisnutim florealnim ornamentnim motivima. Ima tri izbočene vezice i originalne metalne kopče (Slika 5).

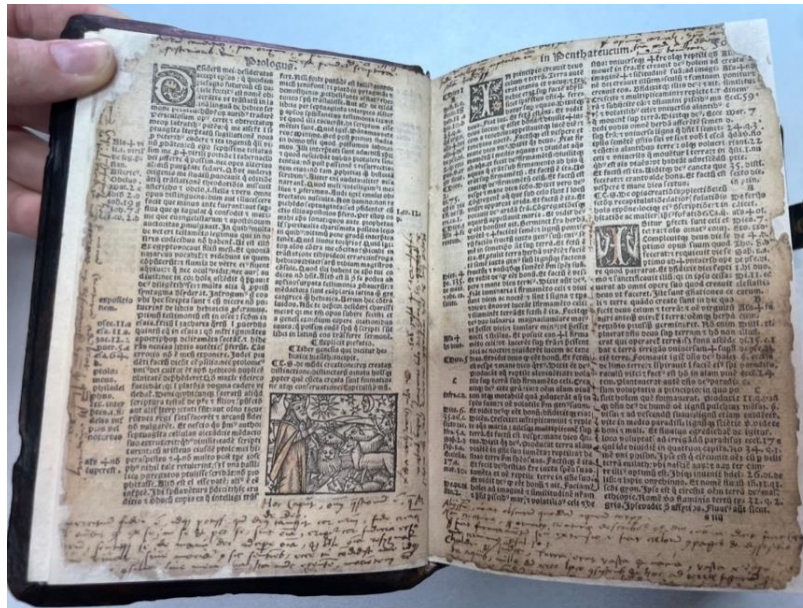

Slika 5. Restaurirane korice knjige *Biblia cum summariorum* s utisnutim florealnim motivima s originalnim kopčama

Na poleđini prednjih korica rukom je ispisan tekst: *Virovitisensis Residentiae*, dok je na unutrašnjoj strani zadnjih korica rukom ispisan sljedeća bilješka: *Ad modum Reverendi Patry in Deo Patrij Geprgis Zanchi Societatis Iesu Sacerdoti et Collegij Gracensis...* (dalje nečitko). Iz ove posljednje bilješke saznajemo da je primjerak ove Biblije prethodno pripadao franjevačkom samostanu u Grazu.

Tekst je pisan na latinskom jeziku, goticom, dvostupčano strukturiran, listovi su označeni brojem Djelo ima brojne inicijale od drvoreza različitih slova kojima su manji detalji ručno obojeni crvenom bojom. Na nekoliko mjesta u knjizi ostavljeno je prazno mjesto za naknadno tiskanje inicijala slova tehnikom drvoreza. Na listovima su primjetna oštećenja od vlage. Ovaj primjerak *Biblije* je na pojedinim stranicama ispisan gusto, rukom, pisanim bilješkama.

Knjiga sadrži i dva manja drvoreza jedan na prvom foliju koji prikazuje svetog Jeronima Stridonskog (ili Dalmatinaca)²³ s lavom, dok drugi drvorez (folio 3, stražnja strana) prikazuje stvaranje svijeta (Slika 6).

Slika 6. Stvaranje svijeta, drvorez i rukopisne bilješke na latinskom jeziku

Knjizi je dodijeljena signatura: Virovitica R IV-m8° -7, ima 476 listova (primjerku nedostaje početak i kraj djela), a visina hrpta je 16 cm.

4.4. *Speculum Ecclesiae, Sive Sermones aliquot Evangelici, tam de tempore, quam de sanctis: qui floruit ante annos quadringe[n]tos, & inter illustres ecclesiae scriptores connumeratus est: Opusculum admonitionum quarundam atque interpretationum, locorum aliquot scripturae difficilium diui Honorij presbyteri Augustudunensi*

Speculum Ecclesiae, Sive Sermones aliquot Evangelici, tam de tempore, quam de sanctis: qui floruit ante annos quadringe[n]tos, & inter illustres ecclesiae scriptores connumeratus est: Opusculum admonitionum quarundam atque interpretationum, locorum aliquot scripturae

²³ Jeronim Dalmatinac (lat. *Sophronius Eusebius Hieronymus*) (340. - 420.), crkveni otac i naučitelj. Rođen u Stridonu u Dalmaciji, studirao je u Rimu, Tieru i Akvileji. Od 379. bio je tajnik pape Damasa I. u Rimu. Od 386. do smrti upravljao je samostanom u Betlehemu. Živio je pustinjačkim životom, bavio se pisanjem i prevodenjem. Preveo je na latinski Bibliju, prozvanu Vulgata, te djela grčkih crkvenih pisaca. *Usp. Jeronim, sv.*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/jeronim-sv> (pristupljeno 2.2.2024.)

difficilium diui Honorij presbyteri Augustodunensis tiskana je 1531. godine u Kölnu (lat. Coloniae). Djelo je u 12. stoljeću napisao Honorije iz Autuna (lat. Honorius Augustodunensis)²⁴, a za tisak ju je pripremio Feliciarius Arelatensis, dok je predgovor napisao Johann Dietenberger.²⁵ Tiskana je u tiskari Haeredesa Quentelia.²⁶

Primjerak koji se nalazi u virovitičkoj franjevačkoj knjižnici restauriran je, dobio je novi kožni uvez, a originalne metalne kopče su sačuvane. Uvez ima dvije izbočene vezice, a u novi uvez su utisnuti ukrasi u obliku okomitih i vodoravnih linija u obliku svojevrsne bordure (Slika 7). Knjizi nedostaje naslovnica kao i prvi i jedan list pri kraju knjige.²⁷ Na knjizi su primjetna oštećenja knjižnog bloka od vlage. Knjiga ima 343 lista na kojima se nalazi oznaka tekućeg folija dok je visina hrpta 16 cm.

Slika 7. Novi uvez knjige *Speculum Ecclesiae* sa sačuvanim originalnim kopčama

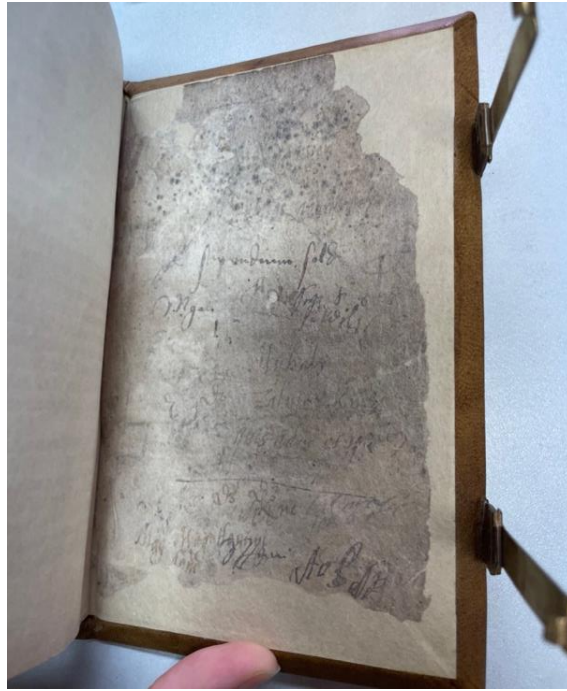
Na samom početku knjige na prvom listu, odmah ispod *Tabula sermonum* rukom je ispisano: *Conventus Verocensis*, dok je na poleđini stražnje korice zalijepljen komad papira na kojem je rukom ispisan tekst (nečitko) (Slika 8). Primjerak je na pojedinim stranicama ispisan gusto, rukom, pisanim bilješkama.

²⁴ Honorije iz Autuna (lat. Honorius Augustodunensis) (12. stoljeće), benediktinski redovnik iz grada Autuna (Burgundija), enciklopedijski pisac. Većinu svoga života proveo je po samostanima u Engleskoj i Njemačkoj. URL: <https://www.newadvent.org/cathen/07461a.htm> (pristupljeno 2.2.2024.)

²⁵ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirilila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 54.

²⁶ Quentelii, Haeredes 1551. – 1591. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona. URL: https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a11623640/a11623640_0 (pristupljeno 19.1.2024.)

²⁷ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirilila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 61.

Slika 8. Poledina stražnjih korica knjige *Speculum Ecclesiae* sa zalijepljenim komadom papira s rukopisnom bilješkom

Tekst je tiskan na latinskom jeziku, jednostupačno, jednobojno (crno) antikvom. Djelo je zbirka propovijedi, prvenstveno namijenjena svećenicima, redovnicima i drugim propovjednicima.

Knjiga se čuva u vlastitoj drvenoj zaštitnoj kutiji na kojoj se nalazi pločica sa signaturom koja joj je dodijeljena Virovitica: R IV-m8° -4.

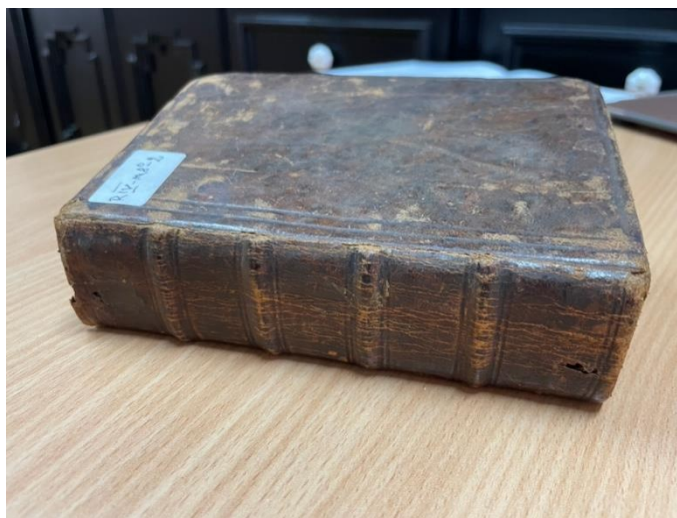
4.5. Familiarium colloquiorum opus : ab autore postremum diligenter recognitum, emendatum et locupletatum, adiectis novis aliquot lectu dignis colloquiis. Cum indice. Accessere iam nunc novae annotationes cum multo locupletiores, tum etiam exactiores in omnes dialogos

Familiarum colloquiorum je napisao Erasmus Rotterdamski²⁸, humanistički mislilac i teolog, a objavljeno je 1540. godine u Kölnu (lat. Coloniae Agrippinae) od strane Johanna Gymnicusa.²⁹ Ovo djelo je zbornik odabranih dijaloga i pripada teološko-odgojnom karakteru.

²⁸ Erazmo Rotterdamski (Geert Geerts, lat. *Erasmus Desiderius*) (1466./1469.? – 1536.), nizozemski humanist, filozof i teolog. Tijekom svojih putovanja po Europi uspostavio je mnogobrojne značajne veze (A. Manuzio, Th. More i dr.). Neka od najpoznatijih djela su mu: *Pohvala ludosti*, *Razgovori* i dr. *Usp* Erazmo Rotterdamski. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/erazmo-roterdamski> (pristupljeno 2.2.2024.)

²⁹ Gymnich, Johann, 1520. – 1544. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona. URL: https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a13685958/a13685958_0 (pristupljeno 19.1.2024.)

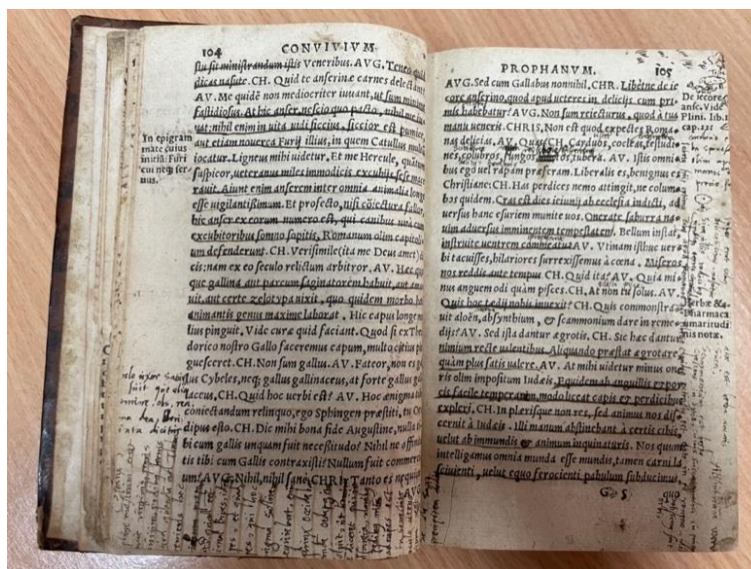
Primjerak koji se nalazi u Virovitici nije restauriran, a djelo nije cjelovito. Naime nedostaje mu naslovnica i prve 84 stranice. Knjiga ima kožni uvez, na dijelovima knjižnog bloka primjetna su oštećenja od vlage i insekata, a hrbat ima četiri izbočene vezice (Slika 9).

Slika 9. Kožno-drveni uvez djela *Familiarum colloquiorum* s četiri izbočene vezice

Na stražnjoj strani prvoga lista (predlista) grafitnom olovkom su ispisan i podaci o autoru, naslovu djela, mjestu i godini tiska, imenu tiskara, formatu i sl. Knjiga je paginirana, a na marginama se mogu primijetiti mnoge tiskane i ručno pisane bilješke (Slika 10). Osim na marginama, gusto pisane nečitke bilješke nalaze se i na stražnjoj strani posljednjeg lista.

Djelo je pisano kurzivnom antikvom, u jednostupčanoj organizaciji teksta, jednobožno (crno) te ima samo jedan izrađeni inicijal slovo „V“ u tehnici drvoreza.

Slika 10. Stranice djela *Familiarum colloquiorum* gusto ispisanе rukopisnim bilješkama na latinskom jeziku

Knjiga se sastoji od ukupno 682 stranice, visina hrpta je 15 cm te je signirana oznakom Virovitica: R IV-m8^o- 2.

4.6. Enchiridion rei medicae triplicis: Illius primum quae signa ex pulsibus et vrinis dijudicat. Deinde therapeuticae de omni morborum genere curando singillatim: Tertio diaeteticae vel de ratione victus, praesertim in febris auctores sequens pagella indicabit. Opus Germaniae nouum, omnibus rem medicam exercentibus utilissimum

Djelo *Enchiridion rei medicae triplicis: Illius primum quae signa ex pulsibus et vrinis dijudicat. Deinde therapeuticae de omni morborum genere curando singillatim: Tertio diaeteticae vel de ratione victus, praesertim in febris auctores sequens pagella indicabit. Opus Germaniae nouum, omnibus rem medicam exercentibus utilissimum* je jedno od više djela samostanske zbirke medicinskih knjiga (ostale knjige iz te zbirke datiraju uglavnom iz kasnijih stoljeća). Ovom knjigom, kao uostalom i drugima iz te zbirke koristili su se redovnici ranarnici te liječnici u virovitičko samostanskoj bolnici. Ono što je zanimljivo, je da su se virovitički franjevci koristili ovim djelom iako je njegov autor, Konrad Gessner³⁰, liječnik, teolog i propovjednik reformirane Crkve.³¹

Ovaj primjerak je tiskan 1555. godine u Zürichu (lat. Tiguri) u tiskare braće Andrea i Jacoba Gessnera³², a djelo je podijeljeno na tri dijela (svaki obrađuje jednu tematiku iz polja medicine). Primjerak koji je u vlasništvu virovitičke knjižnice ima uvez od drveta presvučen pergamenom s tri izbočene vezice, na vanjskom omotu, prednjem i zadnjem, su utisnuti ukrasi koji prikazuju likove svetaca i životinja (možda četiri Evanđelista), slova „HML“ te brojeve „1559“. Sačuvane su i originalne metalne kopče premda ne cjelovite (Slika 11).

³⁰ Konrad Gessner (1516. – 1565.), švicarski liječnik, teolog i prirodoslovac. Najpoznatija djela su mu *Povijest životinja* i *Bibliotheca universalis*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Conrad-Gesner> (pristupljeno 30.1.2024.)

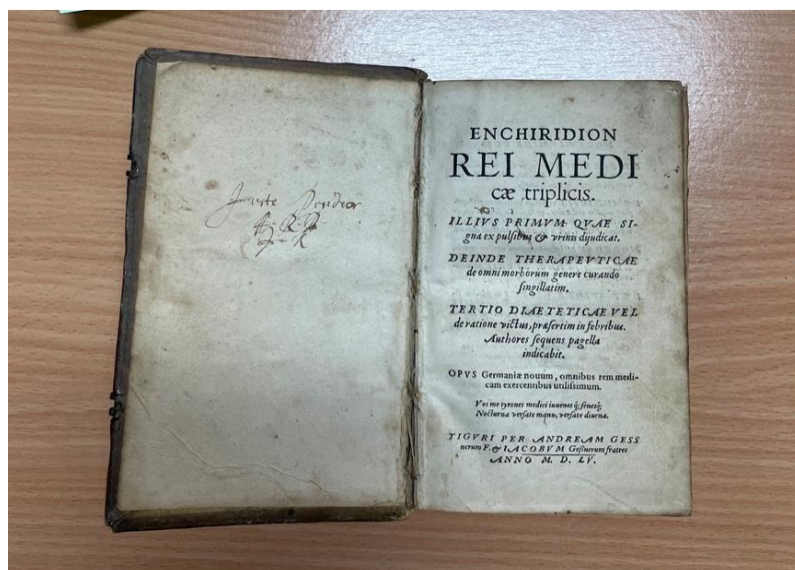
³¹ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 57.

³² Gessner, Jacob, 1560. – 1566. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona. URL: https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a11620249/a11620249_0 (pristupljeno 19.1.2024.)

Slika 11. Uvez knjige *Enchiridion rei medicae triplicis* drvo presvučeno kožom s utisnutim florealnim ornamentima

Očuvana je naslovna stranica s naslovom djela te su na njenom dnu su navedeni podaci o izdanju (mjesto i godina tiska te imena tiskara) (Slika 12). Na poledini naslovne stranice rukom je ispisan sljedeći tekst: *Ex libris Domini Jacobi Csarthiarich 1682. mesne january*, a odmah ispod je i pečat s likom svetog Roka i sljedećim tekstom: *Conventus P.P. Franciscanorum Viroviticæ* (isti pečat se još nalazi na naslovnim stranicama druga dva dijela knjige te u dnu zadnje stranice sadržaja).

Slika 12. Naslovna stranica *Enchiridion rei medicae triplicis*

Knjiga sadrži nekoliko inicijala različitih slova tiskanih drvorezom, stranice su paginirane. Primjerak nije potpun, nedostaje mu nekoliko zadnjih listova (zadnji listovi su također i zgužvani te nekolicina i poderana), a knjižni blok ima oštećen uvez i primjetne su mrlje od vlage. Tekst je pisan na latinskom jeziku, jednostupčano, jednobožno (crnom bojom) kruzivnom antikvom.

Knjizi je dodijeljena signatura Virovitica: R IV-m8° -5, ukupno ima 1084 stranice, a visina hrpta je 17 cm.

4.7. Euclidis Elementorum libri XV. Graece et Latinae: Quibus cum ad omnem Mathematicae scientiae partem, tum ad quamlibet Geometriae tractationem, facilis comparatur editus.

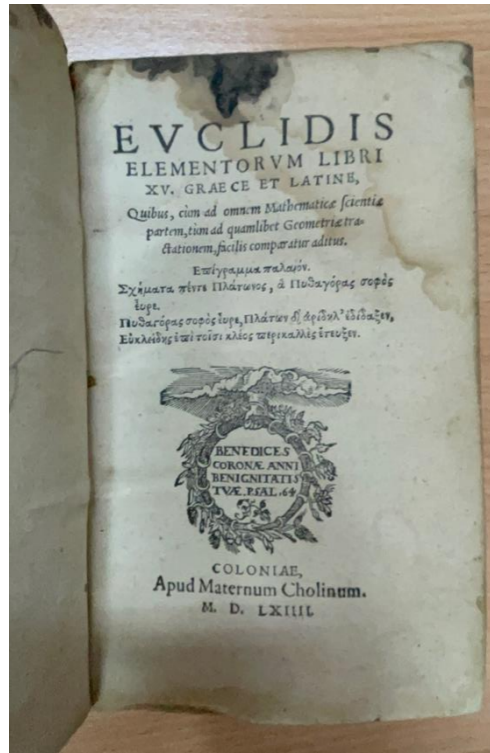
Sljedeća dva djela vezana su u jedan svezak. Primjerak je uvezan u pergamentu, ima dvije izbočene vezice i dosta je oštećen. Primjetna su velika oštećenja od vlage. Na hrptu visine 16 cm, je rukom ispisan naslov djela: *Eucklidis Geome-thria*. (Slika 13). Na stražnjoj stranici knjižnog omota, također rukom su iscrtani vitičasti ukrasi, dok je prednjoj strani predlista rukom ispisan tekst: *Ex libris Hiernymi Horwat 1850*. Dakle, možemo zaključiti da je prethodni vlasnik ovog primjerka Euklidovih djela bio izvjesni Jeronim Horvat.

Slika 13. Hrbat s rukom napisanim naslovom djela

Prvi naslov *Elementorum libri XV. Graece et Latinae: Quibus cum ad omnem Mathematicae scientiae partem, tum ad quamlibet Geometriae tractationem, facilis comparatur editus*, prijevod je djela starogrčkog matematičara Euklida, tiskana je 1564. godine u Kölnu (lat. Coloniae) na latinskom i grčkom jeziku u tiskari Maternusa Cholinusa. Na naslovnoj stranici ispisan je naslov djela na latinskom, a potom i na grčkom jeziku. Ispod naslova nalazi se tiskarski znak Maternusa Cholinusa koji čini vijenac kojeg oblikuje zmija koja grize svoj rep, a zmiju drži ruka koja izlazi iz oblaka u sredini je ispisan tekst: *Bendices coronae anni benignitatis tuae* (Slika 14).³³

³³ Cholinus, Maternus, 1525-1588. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona. URL: https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a13296644/a13296644_0 (pristupljeno 19.1.2024.)

Slika 14. Naslovnica djela *Elementorum libri XV.* s tiskarskim znakom Maternusa Cholinusa

U tekstu je nekolicina inicijala slova na početku poglavlja kao i bordura iznad samih naslova poglavlja, i jedno i drugo je izrađeno jednobojno (crno) u tehnici drvoreza. Tekst je na latinskom i grčkom jeziku, tiskan jednostupčano kurzivnom antikvom. Djelo broji ukupno 174 lista. Djelu je dodijeljena oznaka signature, Virovitica: R IV-m8° -6.

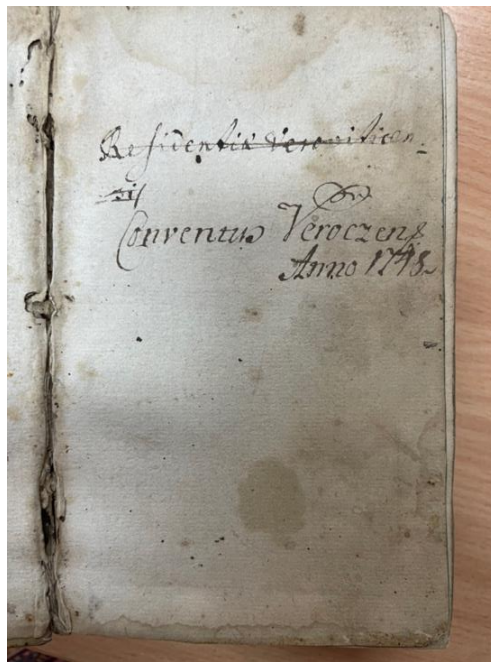
4.8. Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi, In Omnes Divi Pauli Apostoli Epistolas, enarrationes ex vetustissimo greco codice, iam recens per Philippvm Montanum Armenterianum recognitae, & infinitis pen locis emendatae, ut praefixa docebit eppistola, atque nunc eadem ad archetypum, a quo saepiusculae Basiliensis Typographus aberrauerat, per ipsum Montanum denuo emendatae

Djelo Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi, In Omnes Divi Pavli Apostoli Epistolas, enarrationes ex vetustissimo greco codice, iam recens per Philippvm Montanvm Armenterianum recognitae, & infinitis pen locis emendatae, ut praefixa docebit eppistola, atque nunc eadem ad archetypum, a quo saepiusculae Basiliensis Typographus aberrauerat,

per ipsum Montanum denuo emendatae je djelo Teofilakta Ohridskog³⁴ i teološkog je sadržaja iz tradicije istočne Crkve koje nam donosi komentare poslanice svetoga Pavla apostola.³⁵

Virovitički primjerak ove knjige nije restauriran, uvez je od pergamene s tri izbočene vezice na hrptu. Na gornjem dijelu hrpta je rukom ispisan naziv djela, premda se zbog oštećenja knjige (hrbat je na jednom dijelu i pukao) tekst ne može u potpunosti iščitati. Na primjerku su također vidljivi i ostaci kožnih vezica.

Na predlistu djela rukom je ispisan sljedeći tekst: *Residentia Veroviticensis* (prekriženo), i odmah ispod: *Conventus Veroczens, Anno 1748*. (Slika 15). Na naslovnoj stranici je na latinskom ispisan naslov djela ispod kojega se nalazi tiskarski znak Joannesa Steelsiusa³⁶ iz Antwerpena (lat. Antverpiae). Primjerak je dakle tiskan u Antwerpenu 1564. godine. Znak prikazuje oltar iz kojega se između dvije golubice izdiže okrunjeno žezlo. Oko znaka stoji tiskarovo geslo *Concordia res parves crescunt*. Odmah ispod stoje podaci o mjestu i godini tiskanja kao i tiskarovo ime. Na naslovnici je rukom ispisan tekst: *Ex libris patris Ioanis Reszhely 1679*. (Slika 16).

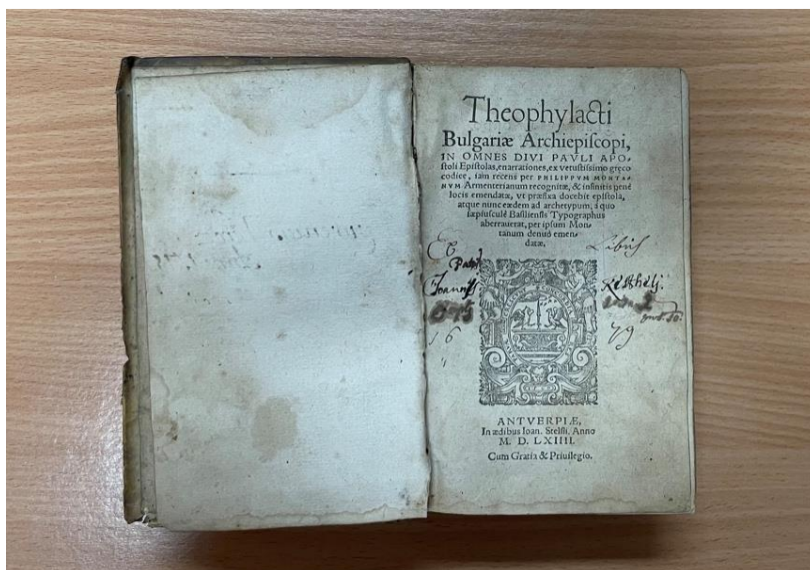

Slika 15. Predlist: *Residentia Veroviticensis* (prekrižano) i dolje *Conventus Veroczens Anno 1748*.

³⁴ Teofilakt Ohridski (lat. *Theophylactus Achridensis*) (o. 1038. - o.1109.), bizantski crkveni pisac. U Carigradu bio đakon u crkvi sv. Sofije i odgojitelj Konstantina, sina cara Mihaela VII. Duke, od 1078. ohridski arhiepiskop. Napisao više djela na području teologije i književnosti. *Usp.* Teofilakt. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/teofilak> (pristupljeno 2.2.2024.)

³⁵ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 53-54.

³⁶ Steelsius, Joannes. CERL Thesaurus. URL: <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp02166735> (pristupljeno 20.1.2024.)

Slika 16. Naslovna stranica *Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi* s *Ex libris patris Ioanis Reszhely* 1679.

Ovaj virovitički primjerak nije potpun, naime poslije naslovnice djelo započinje tek s 394. listom. Tijekom pregledavanja cijelog knjižnog bloka vidljiva su velika oštećenja od vlage i insekata, posebice na spoju knjižnog bloka i korica a knjige.

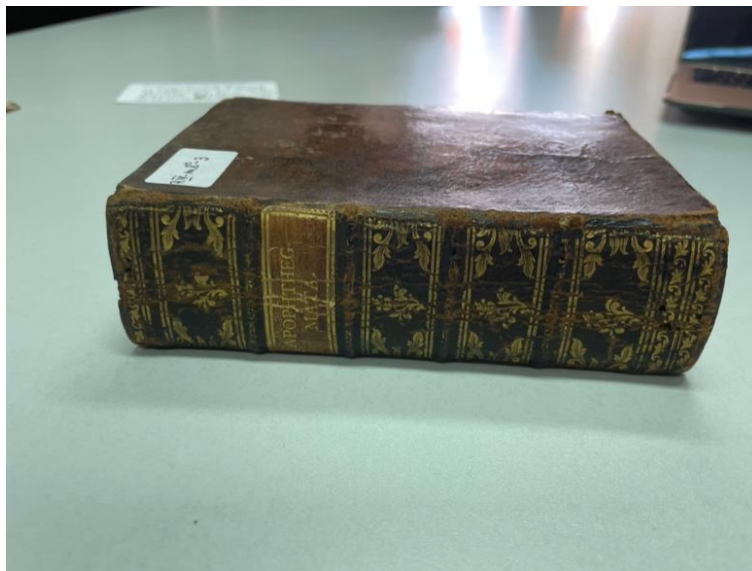
Djelo tiskano jednostupčano, antikvom u crnoj boji. Na početku poglavlja ima inicijale slova tiskane tehnikom drvoreza, također jednobojni.

Primjerak se sastoji od ukupno 508 listova (uključivo naslovnica i sadržaj), visina hrpta je 17 cm, a signirana je oznakom: Virovitica R IV-m8° -8.

4.9. Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus, per Des. Erasum Rot. collectorum, libri VIII: quibus in studiosoru[m] gratiam, hac editione adiecimus Indicemcopiosissimu[m], qui tam locoru[m] communium titulos, quam uocum rerum scitu dignissimarum notionem suppeditat

Apophthegmatum ex optimis utrisque linguae scriptoribus, per Des, Erasmus Rot. Collesctorum, libri VIII: quibus in studiosoru[m] gratiam, hac editione adiecimus Indicemcopiosissimu[m] predstavlja prijevod djela grčkog filozofa Plutarha, a koje je Erazmo Roterdamski preveo s originalnog grčkog na latinski jezik. Djelo je po sadržaju zbirka kratkih

i sentencioznih izreka najznačajnijih autora klasične književnosti i povijesti.³⁷ Tiskano je u Baselu (lat. Basileae) 1565. godine, a tiskali su ga Nicholaus i Eusebius Episcopus. Primjerak u vlasništvu virovitičke franjevačke knjižnice nije restauriran ali je dobro očuvan, ima kožni uvez s četiri izbočene vezice, a hrbat je ukrašen zlatotiskom s florealnim ornamentima, a zlatotiskom je ispisan i naslov djela „*APOPHTHEG-MATA*“ (Slika 18).

Slika 18. Uvez knjige *Apophtegmatum* s hrptom ukrašenim zlatotiskom

Ovaj primjerak nije potpun, nedostaje mu naslovnica.³⁸ Vidljiva su oštećenja korica i knjižnog bloka od vlage i insekata, a predlist i zalist knjige su dekorativno ukrašen grafikama crvene boje (kasniji dodatak?).

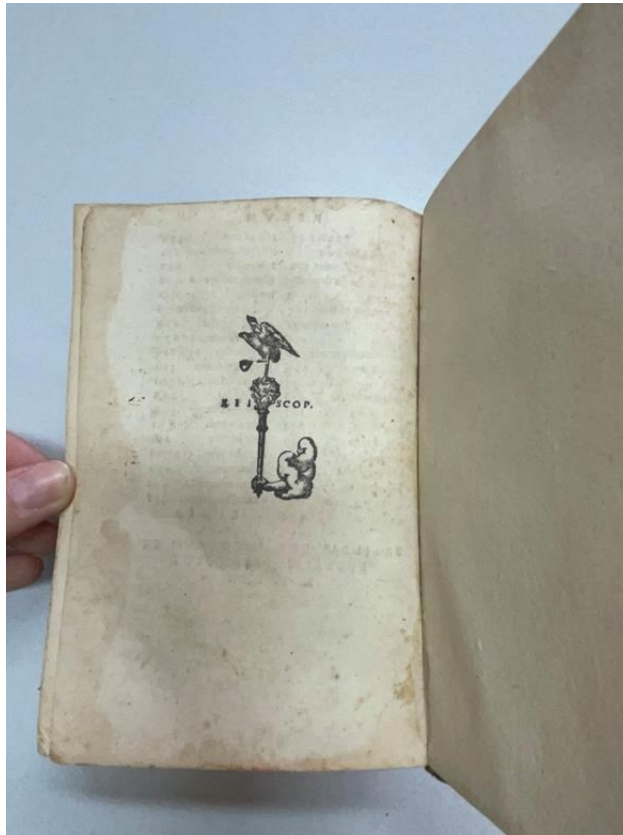
Tekst je podijeljen na osam poglavlja, tiskan je na latinskom jeziku, jednostupčano kurzivnom antikvom jednobojno (crno). Inicijali su drvorezi, također jednobojni, različitih veličina (nalaze se na početku svake knjige). Na mjestima kroz djelo primjetne su ispisane rukopisne bilješke na marginama te podcrtani dijelovi teksta.

Na samom kraju djelu, odmah na završetku *Index reruma* nalazi se kolofon koji daje podatak o tiskanju publikacije (mjesto i godinu te imena tiskara). Na posljednjem listu se uz podatke o tiskanju nalazi i tiskarski znak Eusebia Episcopiusa koji prikazuje ruku koja izlazi

³⁷ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 55.

³⁸ Isto, str. 61.

iz oblaka i drži biskupski štap na čijem vrhu jednom nogom stoji ždral, koji u drugoj nozi drži kamen te natpis „EPISCOP“ (Slika 19).³⁹

Slika 19. Tiskarski znak E. Episcopiusa

Knjiga se sastoji od ukupno 848 stranica, stranice knjige su paginirane (osim prvih 13 i zadnjih 98), visina hrpta je 16 cm, a knjizi je dodijeljena signatura Virovitica: R IV-m8°-3.

4.10. Confessio Avgvstiniana In Libros Qvatuor Distribvta, Et Certis Capitibvs Locorum Theologicorum, qui sunt hodie scitu dignissimi, comprehensa: Accessit Geminvs Et Copiosvs Indeks

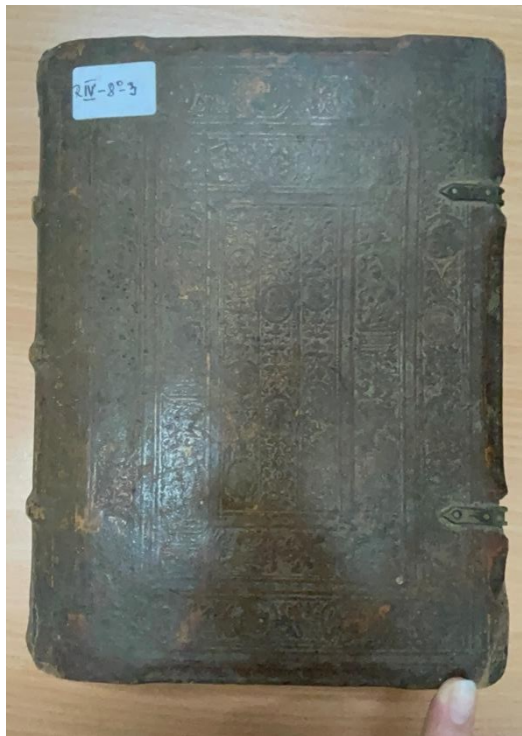
Ovo izdanje najpoznatijeg djela Aurelija Augustina⁴⁰ *Confessio Avgvstiniana In Libros Qvatuor Distribvta, Et Certis Capitibvs Locorum Theologicorum, qui sunt hodie scitu*

³⁹ Episcopus, Eusebius, 1540. – 1599. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona. URL: <https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a1160525x> (pristupljeno 19.1.2024.)

⁴⁰ Sv. Aurelije Augustin (lat. *Aurelius Augustinus*) (354. – 430.), filozof, teolog, crkveni otac. Jedan od najznamenitijih latinski crkvenih otaca i veliki crkveni učitelj. Sin rimskog dekuriona poganina Patricija i majke kršćanke, sv. Monika. Učio u Tagasti, Madauri i Kartagi, 383. dolazi u Rim, a godinu poslije odlazi u Milano gdje

dignissimi, comprehensa: Accessit Geminvs Et Copiosvs Index je za tiskanje priredio Jerónimo Torres. Djelo je tiskano u Dillingenu an der Donau (lat. Dilingae) u tiskari Sebalduma Mayera 1567. godine.⁴¹

Uvez je drvo presvučeno kožom s tri izbočene vezice. U kožu su utisnuti ukrasi floralnih motiva, a na koricama se nalaze i ostaci originalni metalnih kopči (Slika 20). Primjerak nije restauriran. Na predlistu je rukom gusto ispisan tekst na latinskom jeziku, od kojega je čitljiva samo godina (...*anno domini 1706*).

Slika 20. Uvez *Ispovijesti* Aurelija Augustina

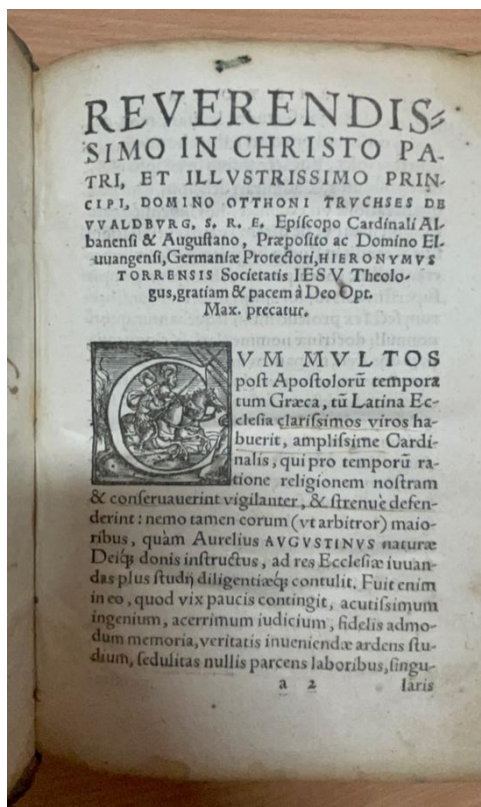
Na naslovnoj stranici rukom su ispisanе sljedeće ex libris bilješke: *Francisci Goraphini episcopus Moniensis 1699.*, nešto niže, također na naslovnoj stranici stoji: *Demetri Hagraginy preposti Agrieritus*. Ovaj primjerak nema tiskarski znak tiskara, ali su odmah poslije naslova navedeni podaci o mjestu i godini tiskanja te imenu tiskara. Tekst knjige je pisan na latinskom jeziku, jednobočno (crno) antikvom u jednostupčanoj organizaciji teksta. Na početku svakog

preuzima mjesto učitelja govornišva. U mladosti prezirao vjeru svoje majke, ali se u Milanu pod utjecajem milanskog biskupa Ambrozija obratio na kršćanstvo. Neka od njegovih najpoznatijih djela su: *Ispovijesti, O blaženom životu, O redu, O besmrtnosti duše* i dr. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/augustin-aurelije-sv> (pristupljeno 2.2.2024.)

⁴¹ Mayer, Sebald 1550. – 1576. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcepona. URL: https://marques.crai.ub.edu/en/printer/alma:981060929772006706/alma:981060929772006706_0 (pristupljeno 25.1.2024.)

poglavlja tehnikom drvoreza tiskani su početni inicijali, srednje veličine, čije su scene u pozadini slova detaljno izrađene (Slika 21). Tekst je tiskan na latinskom jeziku antikvom i kurzivnom antikvom, jednostupačno crnom bojom.

Primjerak ima ukupno 385 listova, visina hrpta je 21 cm, a knjiga je signirana oznakom R IV-8° -3.

Slika 21. Detalj drvoreza na početku poglavlja *Ispovijesti*

4.11. Biblia, ad vetustissima exemplaria nunc recens castigata, Romaeque reuisa:

In quibus praeter ea, quae subsequens praefatio indicat, capita singula ita versibus distincta sunt, vt numeri praefixi, lectorem non remorentur, & loca quaesita tanquam digito demonstrent

Biblia, ad vetustissima exemplaria nunc recens castigata, Romaeque reuisa: In quibus praeter ea, quae subsequens praefatio indicat, capita singula ita versibus distincta sunt, vt numeri praefixi, lectorem non remorentur, & loca quaesita tanquam digito demonstrent je tiskana 1571. godine u Veneciji (lat. Venetiis), a tiskao ju je Luca Antonio Giunta II.⁴²

⁴² Giunta, Lucaantonio 1540. – 1602. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona. URL: https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a13283261/a13283261_2 (pristupljeno 20.1.2024.)

Primjerak koji je u vlasništvu virovitičke knjižnice nije restauriran, ima uvez od pergamene s tri izbočene vezice s utisnutim ukrasim (florealni i geometrijski ornamenta i znak IHS na sredini prednje korice) (Slika 22). Na unutarnjoj strani prednjih korica, predlistu te prvom slobodnom listu ispisane su rukopisom guste bilješke. Na stražnjoj strani drugog predlista knjige rukom je ispisana sljedeći tekst: *Sacra Biblia a patre Anselmo procurara pro sacris 15.*; na naslovnici su ispisane sljedeće bilješke: *Contus Verrcenses...*(nečitljiv tekst), a potom slijedi: *Fidelis anchora Mathiae Qeoris IHESUS de Nieck Lencigeri Sopronensis, Arhidiaconi Mosoniers...*(nečitko), što nam govori da je prethodni vlasnik ove knjige bio neki franjevački samostan iz Šoprona (Slika 23). U dnu stranice nalazi se tiskarski znak tiskara koji prikazuje fjorentinski ljiljan inicijalima L.A. Ispod znaka stoje podaci o mjestu i godini tiska ovoga izdanja.

Slika 22. Uvez *Biblia, ad vetustissima* s utisnutim ukrasima u pergamenu

Na počecima poglavlja utisnuti su tehnikom drvoreza manji različiti ukrasi te manji i srednji inicijali različitih slova, jednobojni (crna boja). Tekst je pisan na latinskom jeziku, renesansnom antikvom, dvostupčano također crnom bojom. Na vrhu stranice tekućim brojevima označeni su listovi. Na kraju djela se nalazi kolofon s tiskarskim znakom i podacima o tisku izdanja. Posljednji list primjerka je kao i prva dva ispisana gustim rukopisnim bilješkama.

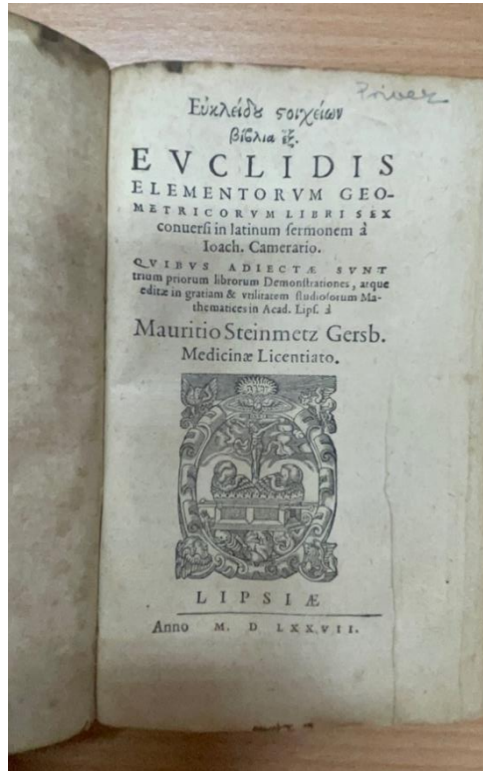
Slika 23. Knjiga *Biblia, ad vetustissima* s rukopisnim bilješama na poledini predlista i naslovnici

Primjerak ove Biblije broji ukupno 508 listova, visina hrpta je 17 cm, a signirana je oznakom Virovitica: R IV-8° -10.

4.12. Eukleidu stoicheiōn biblia hex. Euclidis elementorum geometricorum libri sex: Quibus adiectae sunt trium priorum librorum Demonstrationes, atque editae in gratiam & vtili-atem studiosorum Mathematices in Acad. Lips. / Mauritio Steinmetz Gersb. Medicinae Licentiatu; conuersi in latinum sermonem a Ioach. Camerario

Drugi naslov *Eukleidu stoicheiōn biblia hex. Euclidis elementorum geometricorum libri sex: Quibus adiectae sunt trium priorum librorum Demonstrationes, atque editae in gratiam & vtili-atem studiosorum Mathematices in Acad. Lips. / Mauritio Steinmetz Gersb. Medicinae Licentiatu; conuersi in latinum sermonem a Ioach. Camerario* su za tiskanje priredili Joachim Camerarius i Mortiz Steinmetz, a tiskana je u tiskari Johannesu (Hansa) Steinmanna⁴³ 1577. godine u Leipzigu. Tiskarski znak, je u obliku medaljona, u podnožju je Kovčeg Saveza iznad kojega je prikaz raspetog Isusa. Odmah ispod ispisani su podaci mjestu i godini tiskanja (Slika 24).

⁴³ Steinmann, Johannes. CERL Thesaurus. URL: <https://data.cerl.org/thesaurus/cni00044792> (pristupljeno 20.1.2024.)

Slika 24. Naslovnica djela *Elementorum geometricorum* s tiskarskim znakom Johanna Steinmanna

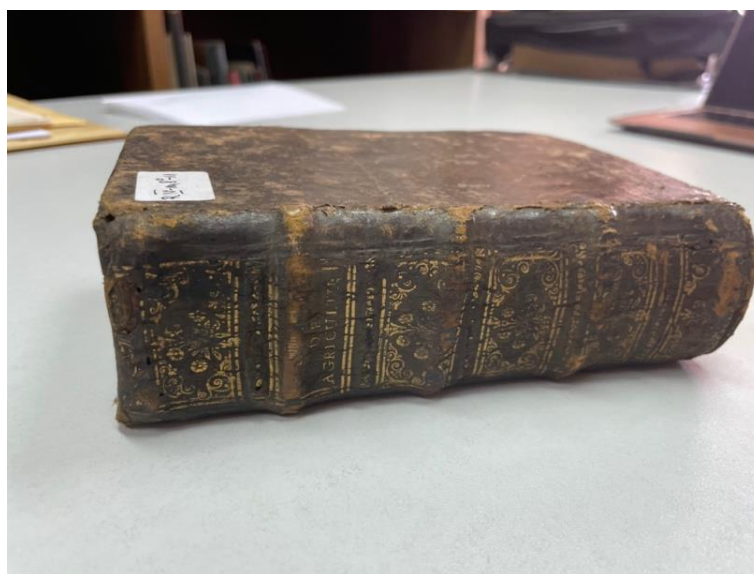
Kao i kod prethodnog djela i tekst na naslovnici ovoga djela je napisan na latinskom i grčkom jeziku. U tekstu su rukom crtani razni geometrijski crteži, uglavnom manjih i srednjih dimenzija, jednobojno (crno). Tekst djela pisan je jednobojno (crno), jednostupčano antikvom. Na listovima su primjetna velika oštećenja od vlage. Djelo se sastoji od ukupno 272 stranice. Na kraju djela nalazi se kolofon s podacima o imenu tiskara te mjestu i godini tiskanja.

Kako je prethodno spomenuto, oba Euklidova naslova su uvezana u jednu knjigu dodijeljena im je jedna signatura: Virovitica R IV-m8° -6.

4.13. Biblia sacra: Quid in hac editione a theologis Louaniensibus praestitum sit, paulo post indicatur. Adiecimus indicem amplissimum Ioannis Herlemij, ac alium Euangeliorum et Epistolarum, quae dicuntur singulis diebus festis et dominicis anni

Biblia sacra: Quid in hac editione a theologis Louaniensibus praestitum sit, paulo post indicatur. Adiecimus indicem amplissimum Ioannis Herlemij, ac alium Euangeliorum et Epistolarum, quae dicuntur singulis diebus festis et dominicis anni, tiskana je u Lyonu (lat, Lugduni) 1582.godine u tiskari Guillaume Rouilléa (lat, Gulielmus Rouillius).

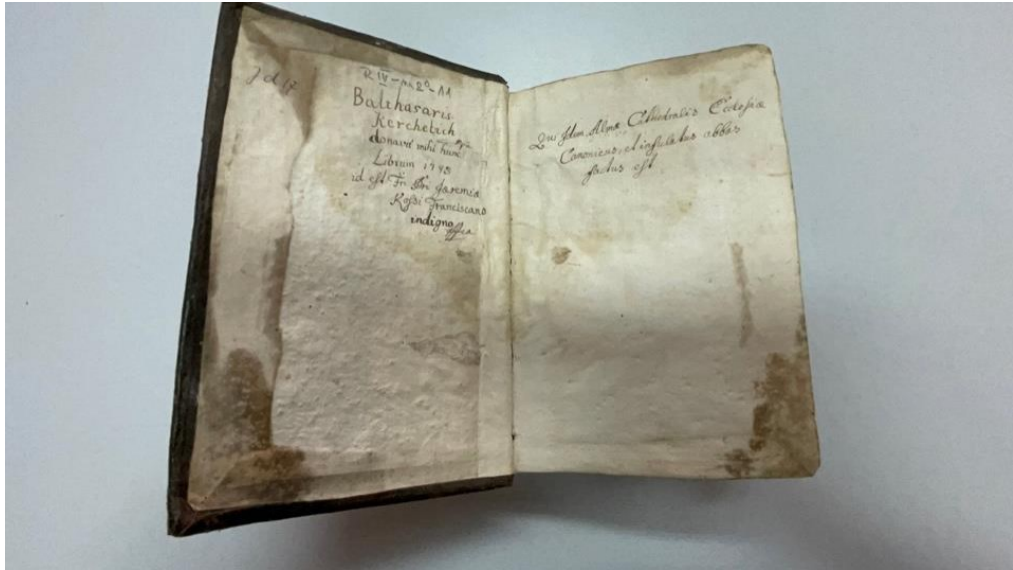
Primjerak je načinjen od drveta presvučenog kožom, a hrbat s tri izbočene vezice je urešen utisnutim zlatotiskom na kojemu stoji i natpis DE AGRICULTU (Slika 25). Na unutarnjoj strani prednjih korica ispisan je sljedeći rukopisni tekst: *Balthasaris Kerchelich donavit mihi hunc Librum 1743 id est Fri Pri Jaeremiae Kofsi Franciscano indigno*; na predlistu: *Qui Idem Almae Cathedralis Ecclesiae Canonicus et infulatus abbas factus est*. Prethodni rukopisni tekst nam govori da je ovaj primjerak Biblije samostanu 1743. godine darovao Baltazar Krčelić, poznati hrvatski povjesničar, teolog i pravnik (Slika 26).⁴⁴ Na knjižnom bloku ima dosta mrlja od vlage te oštećenja od insekata.

Slika 25. Zlatotiskom ukrašeni hrbat *Biblije sacra*

Latinski tekst je organiziran uglavnom dvostupčano, tiskan je crnom bojom na antikvi. Mjestimično su prisutni manji inicijali različitih slova, tiskani tehnikom drvoreza, jednobojno. Primjerak je označen paginacijom. Na zadnjem listu kao i na prednjima ispisan je gusti rukopisni tekst na latinskom jeziku. Knjiga ima ukupno 876 stranica, visina hrpta je 18 cm te je signirana oznakom Virovitica: R IV-m8° -11.

⁴⁴ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 58.

Slika 26. Poledina prednje korice s rukopisnom bilješkom o darivanju ovoga primjerka virovitičkom samostanu

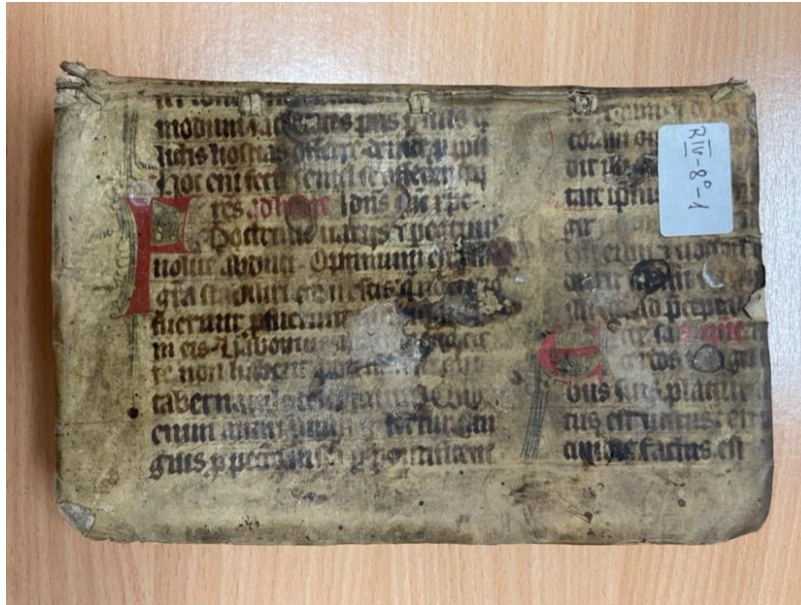
4.14. Scholae Historicae. Reverendae Et Clarissimae memoriae D. Victorini Strigelii Scholae Historicae Quibus In Academia Heidelbergensi Chronicon D. Philippi Melanchthonis illustravit: proposita continua serie historiarum a condito mundo usque ad Christum natum

Scholae Historicae. Reverendae Et Clarissimae memoriae D. Victorini Strigelii Scholae Historicae Quibus In Academia Heidelbergensi Chronicon D. Philippi Melanchthonis illustravit: proposita continua serie historiarum a condito mundo usque ad Christum natum djelo je Victorinusa Strigela⁴⁵, a koje je za tisak priredio njegov učenik Christoph Pezel. Knjiga je tiskana 1586. godine u današnjem Neustadtu an der Weinstraße (lat. Neapoli Nemetum ili Neapoli Casimirianae) od strane tiskara Matthaëusa Harnischa.⁴⁶ Djelo je povijesne tematike točnije prikazuje povijest čovječanstva od najranijeg doba do Kristova rođenja.⁴⁷ Knjiga je uvezena u list rukopisnog kodeksa od pergamene . Tekst rukopisa je pisan goticom na latinskom jeziku, crnom i crvenom bojom, a vidljiva su i dva inicijala, ručno oslikana, crvenom i plavom bojom (Slika 27).

⁴⁵ Victorinus Strigel (1524. – 1569.), njemački luteranski teolog. Profesor na mnogim njemačkim sveučilištima (Jena, Leipzig, Heidelberg i dr.). URL: <https://www.biblicaltraining.org/library/victorinus-strigel> (pristupljeno 2.2.2024.)

⁴⁶ Harnisch, Matthaëus. CERL Thesaurus. URL: <https://data.cerl.org/thesaurus/cni00040140> (pristupljeno 21.1.2024.)

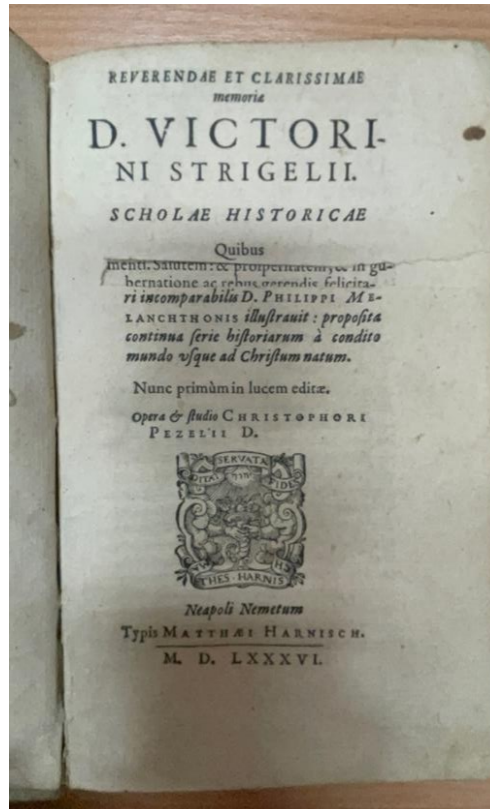
⁴⁷ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirilila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 56.

Slika 27. Uvez *Scholae Historicae* u list rukopisnog kodeksa pisanim goticom i inicijalima u crvenoj i plavoj boji

Na unutarnjoj strani prednjih korica nalazi se bilješka, vjerojatno zapis prijašnjeg vlasnika. Tekst je nečitak, izuzev godine, 1695. Nadalje, na predlistu se nalazi također rukom pisani duži tekst iz kojega se također da iščitati samo godina kada je bilješka vjerojatno nastala, 1783. Na drugom slobodnom listu nalazi se još jedan kraći rukopisni tekst na latinskom jeziku, međutim može se iščitati samo jedna riječ: Tyrnaviae.

Na naslovnici knjige vidljivo je ime autora kao i sam naslov djela. Što se tiče samoga naslova, jedan redak je izrezan (Slika 28), točnije sljedeći dio: *In Academia Heidelbergensi Chronicon*, dok je ostatak naslovnice stranice cjelovit. Ispod naslova i imena urednika (Christoph Pezel), nalazi se tiskarski znak Matthaëusa Harnischa. Tiskarski znak prikazuje dvije ruke koje izranjaju iz oblaka i drže u sredini rog izobilja, iznad stoji tekst: *Ditat servata fides*. Odmah ispod tiskarskog znaka stoje podaci o mjestu i godini tiska ovoga izdanja.

Slika 28. Naslovnica *Scholae historicae* na kojoj je izrezan redak teksta

Tekst pisan na latinskom jeziku tiskan je jednostupčano, običnom i kurzivnom antikvom, crnom bojom. Na počecima poglavlja tehnikom drvoreza tiskane su gornje ukrasne bordure te inicijali, a stranice knjige su paginirane. Na posljednjem slobodnom listu, nalazi se kolofon (tiskarski znak te podaci o tiskanju ovoga izdanja).

Knjiga ima ukupno 433 stranice, visina hrpta je 19 cm, a signirana je sljedećom oznakom, Virovitica: R IV-8° -1.

4.15. Dictionarium Latinogermanicum et vice versa Germanicolatinum, ex optimis Latinae linguae scriptoribus concinnatu

Dictionarium Latinogermanicum et vice versa Germanicolatinum, ex optimis Latinae linguae scriptoribus concinnatu je izdanje latinsko-njemačkog i njemačko-latinskog rječnika.

Rječnik je djelo Petrusa Dasypodiusa⁴⁸, a za ovo izdanje tiska su ga preuredili i dopunili Jacob Bedrott, Johannes Sapidus, Juan Luis Vives i Johannes Hospinianus.

Knjiga je restaurirana, i kao sve takve knjige u franjevačkom samostanu sv. Roka u Virovitici čuva se u drvenoj kutiji. Uvez je drvo presvučeno kožom s tri izbočene vezice i utisnutim ukrasima u kožu te originalnim metalnim kopčama (Slika 29). Knjižni blok nažalost nije kompletan, naime djelu nedostaje naslovnica, nekoliko listova na početku, u sredini te 20 listova na kraju knjige. Juraj Lokmar i Fila Bekavac Lokmar su 2013. godine zaključili da se, u nedostatku naslovna stranice ili kolofona te izuzev dijela autorovog predgovora koji je datiran 8. ožujka 1537. u Strasbourgu (lat. Argentorati), u knjizi ne nalaze drugi podaci koji bi ukazali kada je točno ovo specifično izdanje tiskano.⁴⁹ Detaljnom usporedbom digitalnih snimki različitih izdanja toga naslova iz Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu, u konačnici su ustvrdili da je ovaj primjerak najvjerojatnije tiskan u Strasbourgu 1599. godine u tiskari Theodosiusa Riheliusa.⁵⁰

Slika 29. Uvez latinsko-njemačkog i njemačko-latinskog rječnika Petra Dasypodiusa

⁴⁸ Petrus Dasypodius (1495. – 1559.), je bio švicarski humanist, filolog, leksikograf. Poučavao latinski i grčki na Sveučilištu u Zürichu, Frauenfelsu i Strasbourgu. URL: <https://www.semanticscholar.org/topic/Petrus-Dasypodius/4978770> (pristupljeno 2.2.2024.)

⁴⁹ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirlila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 55-56.

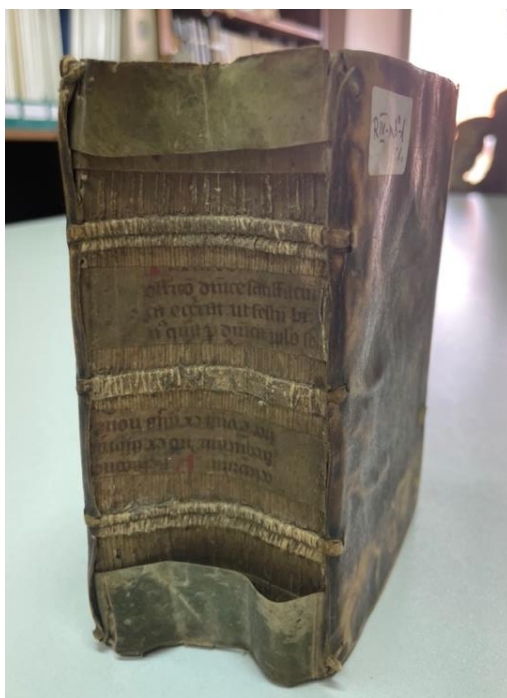
⁵⁰ Rihelius Theodosius. CERL Thesaurus. URL: <https://data.cerl.org/thesaurus/cni00023127> (pristupljeno 25.1.2024.)

Na unutrašnjoj strani prednje korice zalijepljen je list papira na kojemu je ispisan tekst na latinskom jeziku, prema su riječi nečitljive tekst završava s riječju: IESVS. Tekst je tiskan na latinskom i njemačkom jeziku, antikvom i goticom, u dvostupčanoj organizaciji teksta. Inicijali su obična, veličinom malo veća, slova u odnosu na ostatak teksta. Primjerak ima dosta mrlja uzrokovana oštećenjima od vlage, a na nekoliko listova rukom su ispisane razne bilješke.

Ovaj primjerak ima ukupno 399 listova, visina hrpta je 19 cm, a dodijeljena mu je oznaka signature: Virovitica R IV-8° -2.

4.16. Conciones R. P. Ioannis Osorii Societatis IESU In quinque Tomos distinctae, tomus primus

Knjiga *Conciones. R. P. Ioannis Osorii Societatis IESU In quinque distinctae* je predstavlja prvi dio od ukupno pet dijelova ovoga naslova, a jedini primjerak ove publikacije koji se čuva u knjižnici Franjevačkog samostana u Virovitici datira iz 1600. godine. Djelo je tiskano u Kölnu (lat. Coloniae Agrippinae) 1600. godine u tiskari Antonija Hierata i bavi se tematikom propovijedi. Primjerak koji je u vlasništvu virovitičke franjevačke knjižnice nije restaurirana, uvez od pergamene i hrbat knjige su dosta oštećeni (vidljive su izbočene vezice od špage), a zamjetna su i oštećenja stranica uzrokovana vlagom i insektima. Knjizi također nedostaju i originalne metalne kopče, na oštećenom hrptu su osim vezica vidljivi dijelovi rukopisnog kodeksa koji su korišteni kao materijal pri uvezivanju ove knjige (Slika 30).

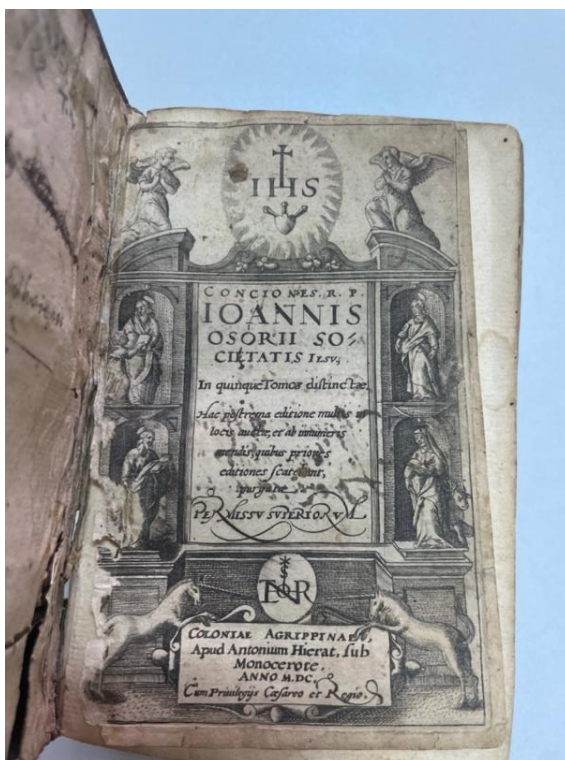
Slika 30. Hrbat knjige *Conciones* na kojemu se vide dijelovi rukopisnog kodeksa koji su korišteni pri uvezivanju knjige

Na vrhu predlista je rukom ispisan tekst koji je nekoliko puta prekrižen zbog čega je tekst ne čitljiv, međutim odmah nakon stoji, također rukom, ispisan tekst: *Conv. 5 Ecclesiensis*. Na poledini lista naslovnice stoji sljedeći tekst: *Convectus Verrcensis*, red ispod: *Conventus 5 Ecclesys* (precratno), u sljedećem redu: *1735 Applicata Residentiae (...) mandati Prij, Conury Prily (...)*(precratno). Autori J. Lokmar i F. Lokmar-Bekavac ustanovili su prema prethodno navedenim rukopisnim bilješkama da je ovaj primjerak bio u vlasništvu franjevačkog samostana u Pečuhu.⁵¹

Na naslovnici se nalazi bakrorez u formi oltara gdje su u nišama smještene četiri Evanđelista (Matej, Marko, Ivan i Luka), na vrhu su anđeli i srce probodeno s tri čavla. U podnožju su dva jednoroga, između kojih stoji monogram Antona Hierata⁵² s podacima o imenu tiskara te mjestu i godini tiskanja knjige (Slika 31). Tekst na latinskom jeziku tiskan renesansnom antikvom i kurzivnom antikvom, jednostupačno i dvostupačno, crnom bojom. Na dva mjesta su otisnuti manji ukrašeni drvorezni inicijali slova „A“ i „H“, dok je ostatak ostavljen neizrađen.

⁵¹ Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici, str. 67.

⁵² Hierat, Anton, 1597. – 1627. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the University of Barcelona. URL: https://marques.crai.ub.edu/en/printer/a11606411/a11606411_0 (pristupljeno 19.1. 2024.)

Slika 31. Naslovnica djela *Conciones* urađena tehnikom drvoreza s tiskarskim znakom Antona Hierata

Knjiga sadrži 1074 stranica, visina hrpta je 15 cm, a signirana je oznakom Virovitica: R IV-m8°- 1 T.1.

5. Analiza knjiga 15. i 16. stoljeća knjižnice Franjevačkog samostana u Virovitici

Knjižnica Franjevačko samostana sv. Roka u Virovitici posjeduje 15 jedinica (sveska), odnosno 16 naslova (djela) koja su nastala između 1495. i 1600. godine. Najstarije izdanje je inkunabula *Biblia latina* tiskana 1495. godine u Baselu (današnja Švicarska), a najmlađe je *Concesiones. R: P. Ioannis Osorii Societatis IESU*. Većina knjiga zbirke stranih rijetkih knjige iz 15. i 16. stoljeća tiskana je u drugoj polovici 16. stoljeća.

Zbirka broji četiri Biblije (*Biblia Latina*, *Biblia cum summarium*, *Biblia vetustissima*, *Biblia sacra*), dva djela povijesne tematike (*Livius Titus, Ex.14. T. Liuij Decadibus*, *Victorinus Strigel Scholae Historicae*), dva naslova iz područja matematike, točnije geometrije (Euklidijeve *Elementorum libri XV.* i *Elementorum geometricorum libri sex*), jedan rječnik (*Dictionarium Latinogermanicum et vice versa*), jedan priručnik i z polja medicine (*Enchiridion rei medicae triplicis*), tri djela iz područja filozofije (djela Erazma Rotterdamskog *Familiarium colloquiorum* i *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus*) te četiri naslova teološko-pastoralnog sadržaja (*Conciones R.P. Ioannis Osorii Societatis*, *Speculum Ecclesiae*, *Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi* i *Confessio* sv. Augustina).

Od ukupno 15 jedinica svega četiri su restaurirane pri čemu su dobile nove uveze, a ostaci starih kopči su također obnovljeni (*Biblia Latina*, *Speculum Ecclesiae*, *Biblia cum summarium* i *Dictionarium Latinogermanicum et vice versa*). Materijal uveza je vrlo raznolik, najveći broj jedinica ima uvez načinjen od kože, potom od pergamene a tri jednice imaju uvez od drveta presvučenog kožom.

Rd. Br.	Godina tiskanja	Mjesto tiskanja	Restauracija	Materijal uveza	Inicijali	Organizacija teksta	Jezik tiska	Pismo	Ilustracije
1.	1495.	Basel	Da	Kožno-drveni	Ne	Dvostupčano, trostupčano, crno	Latinski	Gotica, crno	Da, drvorez većih dimenzija, ručno bojano
2.	1519.	Venecija	Ne	Koža sa zlatotiskom	Ne	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
3.	?	?	Da	Koža	Da, drvorez, ručno bojani crvenom bojom	Dvostupčano, crno	Latinski	Gotica, crno	Dva manja drvoreza; Sv. Jeronim i Stvaranje svijeta; jednobojni (crno)
4.	1531.	Köln	Da	Koža	Ne	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
5.	1540.	Köln	Ne	Koža	Ne	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
6.	1555.	Zürich	Ne	Kožno-drveni	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
7.	1564.	Köln	Ne	Pergamena	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, crno	Latinski i grčki	Antikva, crno	Ne
8.	1564.	Antwerpen	Ne	Pergamena	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
9.	1565.	Basel	Ne	Koža sa zlatotiskom	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
10.	1567.	Dillingenu an der Donau	Ne	Koža	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
11.	1571.	Venecija	Ne	Pergamena	Da, drvorez, crnom bojom	Dvostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
12.	1577.	Leipzig	Ne	Pergamena	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, crno	Latinski i grčki	Antikva, crno	Da, rukom crtani geometrijski crteži, jednobojni
13.	1582.	Lyon	Ne	Koža	Da, drvorez, crnom bojom	Dvostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne
14.	1586.	Neustadtu an der Weinstraße	Ne	Pergamena , list rukopisnog kodeksa	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne

15.	1599.	Strasbourg	Da	Drveno-kožni	Ne	Dvostupčano, crno	Latinski i njemački	Antikva i gotica, crno	Ne
16.	1600.	Köln	Ne	Pergamena	Da, drvorez, crnom bojom	Jednostupčano, dvostupčano, crno	Latinski	Antikva, crno	Ne

Tablica 1. Prikazuje analizu sljedećih knjiga:

1. *Biblia latina: cum tabulis Gabrielis Bruni* (Virovitica R I-16°-1)
2. *Ex 14. T. Liuij Decadibus* (Virovitica R IV-m8° -9)
3. *Biblia cum summariorum* (Virovitica R IV-m8° -7)
4. *Speculum Ecclesiae* (Virovitica R IV-m8° -4)
5. *Familiarium colloquiorum* (Virovitica R IV-m8° -2)
6. *Enchiridion rei medicae triplicis* (Virovitica R IV-m8° -5)
7. *Euclidis Elementorum libri XV* (Virovitica R IV-m8° -6)
8. *Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi* (Virovitica R IV-m8° -8)
9. *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus* (Virovitica R IV-m8° -3)
10. *Confessio Avgvstiniana* (Virovitica R IV-8° -3)
11. *Biblia, ad vetustissima* (Virovitica R IV-m8° -10)
12. *Euclidis elementorum geometricorum libri sex* (Virovitica R IV-m8° -6)
13. *Biblia sacra* (Virovitica R IV-m8° -11)
14. *Scholae Historicae* (Virovitica R IV-8° -1)
15. *Dictionarium Latinogermanicum et vice versa* (Virovitica R IV-8° -2)
16. *Conciones R. P. Ioannis Osorii Societatis IESU In quinque Tomos distinctae, tomus primu* (Virovitica R IV-m8° -1 T.1.)

Zaključak

Tijekom stoljeća svoga djelovanja franjevci su u Europi, Hrvatskoj i gradovima u kojima djeluju ostavili trajni pečat svojim pastoralnim, obrazovnim, znanstvenim i kulturnim djelovanjem. Virovitica, nije iznimka pa se bez povijesni razvoj grada Virovitica ne može istraživati i pisati bez da se spomene franjevački samostan i župana crkva svetog Roka.

Samostani su još od srednjega vijeka i svoga postanka bili čuvari pisane riječi, pa su zbog svoga velikog bogatstva skupljanoga od samih početaka tiskanja prvih knjiga pa do današnjih dana, predmet zanimanja mnogih istraživača ali i običnog čovjeka.

Knjižnica franjevačkog samostana sv. Roka u Virovitici, iako među manjima na području svoje provincije, ali i cijele Hrvatske, također posjeduje mnoge rijetke i stare knjige. Najstarija i jedina inkunabula koja se čuva u virovitičkog knjižnici je *Biblia Latina*, tiskana u Baselu 1495. godine. Uz nju, neke od najstarijih i najrjeđih knjiga čuvaju se u Zbirci stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća koja broji ukupno 14 jedinica, odnosno 15 različitih naslova iz različitih područja (teološko-filozofski, povijesti, medicine, matematike, lingvistike). Izuzev četiri restaurirane knjige (inkunabula, jednog primjerka iz područja homiletike, latinsko-njemačkog i njemačko-latinskog rječnika te Biblije), ostatak knjiga je u dosta lošem stanju i nekima od njih je potrebna hitna restauracija.

Pregledom svih knjiga iz ove zbirke možemo na kraju zaključiti da su u pravilu sve pisane na latinskom jeziku, izuzev dva Euklidova djela koja su pisana na latinskom i grčkom jeziku te rječnik koji je na latinskom i njemačkom jeziku, , većina je tiskana jednobožno, crnom bojom na latinici (antikvi) dok su inkunabula i *Biblia cum summarium* (za koju nije poznata godina tiska, ali se pretpostavlja da je tiskana negdje u prva dva desetljeća 16. stoljeća) tiskane goticom. Najčešće su tiskane u jednostupčanoj ili dvostupčanoj organizaciji teksta (jedan primjerak ima i trostupčanu organizaciju teksta), a vrlo mali broj njih ima bogatija grafička rješenja, drvoreze (samo dva primjerka). Većina djela na početku svojih poglavlja, ima brojem manje ili više tehnikom drvoreza tiskane početne inicijale. Uglavnom su to vrlo jednostavne grafike, u pravilu tiskano samo crnom bojom (jedan primjerak ima ručno obojane inicijale). Većina korica je izrađena od pergamene ili kože te su primjerci uglavnom manjih formata , 8° i 16°.

Popis literature

a. Knjige, radovi i članci:

1. Andrić, Stanko. Franjevci u srednjovjekovnoj Virovitici. // 725. godina franjevaca u Virovitici: zbornik radova međunarodno simpozija / uredili Julijo Martinčić, Dubravka Hackenberger. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2006.
2. Esser, Kajetan (1972). Pregled povijesti Franjevačkog reda: S njemačkog preveli franjevački novaci. Sarajevo : Franjevačka teologija, 1972., str. 62.
3. Heap, Felix; Gonzales, Jesus J. Franciscans in the New World // Finding Saint Francis in Literature and Art / uredili C. Ho, B. A. Mulvaney, J. K. Downey. 2009. Str. 97-108. URL: https://www.academia.edu/87622662/Finding_Saint_Francis_in_Literature_and_Art_3.
4. Horvat, Rudolf. Povijest grada Virovitice. Virovitica: Matica hrvatska, 2001.
5. Kodrnja, Jasmina (2012). Kaptolski franjevci od XIII. do XVIII. st. [Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu]. Zagreb. URL: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/2433/>
6. Lokmer, Juraj; Bekavac Lokmer, Fila. Zbirke stranih rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda: Franjevački samostan u Virovitici // Croatica Christina Periodica Vol. 39, No. 76 (2015)
7. Paškalo, Cvekan. Virovitica i franjevci. Zagreb: Hrvatsko književno društvo „Sv. Ćirila i Metoda“, 1977.
8. Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.
9. Tolić, Željko. Franjevci u našim krajevima u 13. stoljeću. // Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija, 55, 3-4 (2015.), 233-261. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/219050>
10. van Eck, Marianne P. R. St Francis' Possessio of the Holy Land in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: In The Holy Land in Observant Franciscan Texts (c. 1480–1650) // Universiteit van Amsterdam – DARE 2017. (pp. 159-208). URL: <https://pure.uva.nl/ws/files/13378760/04.pdf>

b. Mrežni izvori:

1. CERL Thesaurus URL: https://data.cerl.org/thesaurus/_search?query=&from=0
2. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/teofilak>

3. Printers' devices of the Ancient Book Section of the Library of the Universty of Barcelona

URL: <https://marques.crai.ub.edu/en/printers/devices>

Knjige iz 15. i 16. stoljeća knjižnice Franjevačkog samostana sv. Roka u Virovitici

Sažetak

Samostanske knjižnice danas imaju veliku ulogu očuvanja bogatog kulturnog knjižnog nasljeđa. Knjižnica Franjevačkog samostana sv. Roka u Virovitici je brojem jedinica je malena, međutim sadržajem vrlo raznolika i bogata. U ovom radu prikazati će se kratki pregled povijesti grada Virovitice i virovitičkih franjevaca, a potom i samostanske knjižnice s naglaskom na analizu rijetkih stranih knjiga tiskanih tijekom 15. i 16. stoljeća što uključuje opis same publikacije (materijal, uvez, ilustracije, boju tiska, jezik, pismo, organizaciju teksta) te bibliografske podatke.

Ključne riječi: franjevačke knjižnice, 15. stoljeće, 16. stoljeće, Franjevački samostan sv. Roka Virovitica

Books from the 15th and 16th centuries in the library of the Franciscan Monastery of St. Roch in Virovitica

Summary

Monastic libraries today play a significant role in preserving rich cultural literary heritage. The Library of the Franciscan Monastery of St. Roch in Virovitica, though small in terms of unit count, is remarkably diverse and rich in content. This paper will present a brief overview of the history of the city of Virovitica and the Franciscans of Virovitica, followed by an examination of the monastery library, with a focus on the analysis of rare foreign books printed during the 15th and 16th centuries. This analysis includes a description of the publication itself (material, binding, illustrations, printing color, language, script, text organization) and bibliographic information.

Key words: Franciscan libraries, 15th century, 16th century, Franciscan Monastery of St. Roch in Virovitica